

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK İSKÂN İZLERİ

Kibar BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2017

©2017 - Kibar BAL

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK İSKÂN İZLERİ

**THE FIRST TRACES OF SETTLEMENT IN NORTHWEST
ANATOLIA**

Hazırlayan

Kibar BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Veli ÜNSAL

KIRŞEHİR-2017

KABUL VE ONAY

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi, Kibar BAL tarafından hazırlanan “Kuzeybatı Anadolu’da İlk İskân İzleri” adlı tez çalışması 26.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Veli ÜNSAL (İmza)

Üye Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (İmza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Engin EROĞLU (İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2017

İmza

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin sadece Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2017

Kibar BAL

İmza

ÖZET

KUZEYBATI ANADOLU'DA İLK İSKÂN İZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Kibar BAL

Danışman: Doç. Dr. Veli ÜNSAL

2017 – (ix+68)

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Veli ÜNSAL

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Yrd. Doç. Dr. Engin EROĞLU

Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olan Kuzeybatı Anadolu Tarih Öncesi Çağlardan günümüze kadar yerleşime sahne olmuştur. Günümüzde dahi yerleşim önemini korumaktadır. Yüzeysel araştırmaları ve kazılar sonucunda Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik, Epipaleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde yerleşmelerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma konumuza Çanakkale ve Balıkesir illeri dahil edilmiştir. Ele aldığımız illerinin her ikisinde de Paleolitik döneme ait Çanakkale'de 6, Balıkesir'de 5 olmak üzere toplamda 11 adet yerleşim yerine, Epipaleolitik döneme ait sadece Balıkesir'de 1 yerleşim yerine, Neolitik döneme ait Çanakkale'de 6, Balıkesir'de 3 olmak üzere toplamda 9 yerleşim yerine ve son olarak da Kalkolitik döneme ait Çanakkale'de 11 Balıkesir'de 14 olmak üzere toplamda 25 yerleşim yerine rastlanmıştır. Bu yerleşim yerlerinin çoğunun insan hayatının temel ihtiyacı olan sulak alanlara yakın bölgelerde kurulduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerine ışık tutan bilgilere bölgede yapılan yüzeysel araştırmaları ve kazıları sonucunda ele geçirilen buluntular sayesinde ulaşılır. Zaten yerleşim yerinden çıkarılanlar tarih öncesi çağların özelliklerini yansıtan buluntular olmuştur. Ancak gerek araştırmaların yetersizliği nedeniyle gerekse doğadaki canlılar tarafından bilinçsizce tahribe uğraması nedeniyle yerleşim yerlerinden çok geniş ayrıntılı bilgi elde etmek mümkün olmamıştır.

“Kuzeybatı Anadolu'da İlk İskân İzleri” başlıklı tez çalışmasının amacı Paleolitik Dönem'den Tunç Çağı'na kadar olan zaman aralığında Kuzeybatı Anadolu'da kazı çalışmaları ve yüzeysel araştırmaları yapılmış olan Çanakkale ve Balıkesir illeri çerçevesinde geniş hatlarıyla ele alarak incelemek ve bundan sonraki çalışmalara kaynak teşkil etmesini sağlamaktır. Çalışmanın bir başka amacı ise Çanakkale ve Balıkesir'in tarih öncesi dönemlerinden Paleolitik, Epipaleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağlardaki ilk yerleşim yerlerinin hangileri olduğu, bu yerleşim yerlerinin ne gibi değişkenlikler göstererek birbirinden ayrıldığını ve tespit edilen yerleşim yerlerinden elde edilen buluntular ile yerleşim yerlerine dair genel özelliklerinin daha net anlaşılmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzeybatı Anadolu, İskân, Çanakkale, Balıkesir, Tarih öncesi

ABSTRACT

THE FIRST TRACES OF SETTLEMENT IN NORTHWEST ANATOLIA

M. Sc. Thesis

Preparer: Kibar BAL

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Veli ÜNSAL

2017 – (ix+68)

Ahi Evran University, Institute of Social Sciences

History Department

Jury:

Assoc. Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Asst. Prof. Dr. Engin EROĞLU

Anatolia Turkey's gate opening Europe has become an attractive settlement for settlers throughout history since prehistoric times Even today it is of great prominence as settlement. In result of surface surveys and excavations, It is understood that there were settlements in Northwestern Anatolia in the Paleolithic, Epipalaeolytic, Neolithic and Chalcolithic Periods.

Cities of Çanakkale and Balıkesir have been included in our study topic. In both of the cities we studied, We encountered settlements belonging to Paleolithic Period- 6 in Çanakkale and 5 in Balıkesir in total 12; settlements belonging to Epipalaeolytic –only one in Balıkesir; settlements belonging to Neolithic 6 in Çanakkale and 3 in Balıkesir in total 9, and finally settlements belonging to Chalcolithic - 11 in Çanakkale and 14 in Balıkesir in total 25. It was identified that Most of these settlements were established in areas close to wetlands which is basic need of human life. Information which sheds light on these settlements is reached thanks to findings acquired as a result of surface surveys and excavations carried out in these areas. As a matter of fact, Findings unerathened from these settlements reflect the features of these prehistoric ages. Yet due to not only insufficient researches but also to damage uncounciously caused by the living in the nature, It wasn't possible to obtain very detailed extensive information from settlements.

The aim of this thesis study titled "First settlements traces in Northwest Anatolia" is to examine by studying their surface surveys and excavations which were done in Northwest Anatolia in time interval which is from Paleolithic Period to Bronze Age with very wide lines in the frame of Çanakkale and Balıkesir cities and to provide as source for subsequent works. Another aim of this study is to provide better understanding which the first settlements are in Paleolithic, Epipalaeolytic, Neolithic and Chalcolithic Ages from prehistoric times of Çanakkale and Balıkesir, that these settlements separated from each other by showing what like variabilities and findings obtained from settlements which were identified and general features as to settlements.

Key Words: Northwest Anatolia, Settlement, Çanakkale, Balıkesir, Prehistoric.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Kuzeybatı Anadolu’da yer alan Çanakkale ve Balıkesir şehirlerinde gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları ışığında bölgenin tarih öncesi çağları ve bu sahada ilk iskân izlerinin hangi dönemlere kadar gittiği araştırılmıştır.

Kuzeybatı Anadolu’nun eskiçağ tarihi ve arkeolojisine yönelik araştırmalar kısmen yeterlidir. Bölge bu zamana kadar hem yerli hem de yabancı bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Başta Kökten ve Arık olmak üzere Özdoğan, Sayar ve Günsenin gibi yerli bilim adamlarının yanı sıra, French, Mellaart, Korfmann ve Lamb gibi yabancı bilim adamları da bölgenin Eskiçağ tarihi ve arkeolojisine katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte kıyı topografyasının değişmesi, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin olumsuz etkileri bölgede yapılan araştırmaların yüzeysel olmasına ve araştırmalardan elde edilen bilgilerin kısıtlı olmasına neden olmuştur.

Kuzey Batı Anadolu Bölgesi, Türkiye’nin Avrupa’ya açılan kapısıdır ve Marmara Denizi’nin tamamı ile birçok önemli şehri kapsar. Bu yüzden giriş kısmında konunun daha iyi anlaşılması için çalışma kapsamına alınan Çanakkale ve Balıkesir’in genel coğrafi özelliklerine değinilerek bölgenin tarihi öneminin yanında coğrafi önemi de belirtmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde “Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ’da Kuzeybatı Anadolu” başlığı altında Paleolitik Çağ ve Epipaleolitik Çağ’ın genel özellikleri verilerek kazı ve yüzey araştırmalarından sağlanan bilgiler ele alınmıştır. Bu çağlara ait bölgede 7’si Çanakkale’de, 5’i Balıkesir’de olmak üzere toplamda 12 yerleşim hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde “Neolitik Çağ’da Kuzeybatı Anadolu” başlığı altında Neolitik Çağ’ın genel özellikleri verilerek, Çanakkale ve Balıkesir’in bu dönemi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu Çağ’a ait 6’sı Çanakkale’de, 3’ü Balıkesir’de toplamda 9 yerleşim yerinin varlığına rastlanmıştır.

Kalkolitik Çağ’ın genel özelliklerine ve Kalkolitik Çağ’da, Kuzeybatı Anadolu’da bulunan Çanakkale ve Balıkesir şehirlerindeki yerleşim yerlerine ise üçüncü bölümde yer verilmiştir. Kalkolitik Çağ’da bu bölgede, Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Çağ’a oranla yerleşim yeri sayısında gözle görülür bir artışa rastlanır. 14’ü Balıkesir’de 11’i Çanakkale’de olmak üzere toplamda 25 yerleşim yeri çalışma kapsamına alınmıştır.

Bu çalışmada bana her türlü yardımını esirgemeyen abim İbrahim Halil Bal'a, çalışma konusunun seçilmesinde ve kaynak temin etmem konusunda beni sürekli yönlendiren hocam Doç. Dr. Veli ÜNSAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kırşehir-2017

Kibar BAL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	10
1. PALEOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU	10
1.1. PALEOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ	10
1.1.1. Paleolitik Çağ	10
1.1.2. Kuzey Batı Anadolu'da Paleolitik Çağ Yerleşmeleri.....	15
1.1.2.1. Havuzbaşı Mevkii	15
1.1.2.2. Kocaköy Yeri Mevkii	15
1.1.2.3. Mısırkışlası Mevkii.....	16
1.1.2.4. Çavuştarla	16
1.1.2.5. Üyüçükler Mevkii	17
1.1.2.6. Taşlıtarla Mevkii.....	17
1.1.2.7. Nergisköy Höyüktepe	18
1.1.2.8. Koca Hıdır Mevkii	18
1.1.2.9. Eşenköy Höyüktepe	18
1.1.2.10. Demirtaş Mevkii	18
1.1.2.11. Aslantepesi	19
1.1.3. Epipaleolitik Çağ'ın Genel Özellikleri.....	19
1.1.3.1. Kuzeybatı Anadolu'da Epipaleolitik Çağ (Mezolitik).....	20
1.1.3.2. Kuzeybatı Anadolu'da Epipaleolitik Çağ Yerleşmeleri	20
1.1.3.3. Ören Mevkii.....	20
BÖLÜM II	22
2. NEOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU.....	22
2.1. NEOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ	22
2.1.1. Kuzeybatı Anadolu'da Neolitik Çağ	23
2.1.2. Kuzeybatı Anadolu'da Neolitik Çağ Yerleşmeleri	24
2.1.2.1. Anzavurtepe	24
2.1.2.2. Çalca Mevkii.....	24
2.1.2.3. Gavurtarla	25
2.1.2.4. Değirmenlik Mevkii	25
2.1.2.5. Karaağaçtepe (Protesilaos Tümülüsü).....	26
2.1.2.6. Kaynarca Mevkii	26
2.1.2.7. Taraççı	27

2.1.2.8. Tütüncü yolu Üyücek	27
2.1.2.9. Musluçeşme Mevkii	28
BÖLÜM III	29
3. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU	29
3.1. KALKOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ	29
3.1.1. Kuzeybatı Anadolu'da Kalkolitik Çağ	34
3.1.2. Kuzeybatı Anadolu'da Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri	35
3.1.2.1. Kilisetepe	35
3.1.2.2. Baştepe.....	35
3.1.2.3. Asartepe	36
3.1.2.4. Akbaş	36
3.1.2.5. Karağaçtepe.....	36
3.1.2.6. Tepecik	37
3.1.2.7. Kalanuro Tepesi.....	38
3.1.2.8. Pazarköy Üyücek	38
3.1.2.9. Kumtepe.....	38
3.1.2.10. Beşik-Sivritepe	40
3.1.2.11. Maltepe	41
3.1.2.12. Taraççı Mevkii.....	41
3.1.2.13. Sındırgı	42
3.1.2.14. Ovaköy I	42
3.1.2.15. Ovaköy III.....	42
3.1.2.16. Pamukçu	43
3.1.2.17. Paşaköy	43
3.1.2.18. Üçpınar	44
3.1.2.19. Manastır Mevkii	44
3.1.2.20. İnboğazı Mağaraları.....	45
3.1.2.21. Tepetarla	45
3.1.2.22. Edincik.....	45
3.1.2.23. Emre Mevkii	46
3.1.2.24. Bardakçitepe	46
SONUÇ	47
KAYNAKÇA	51
ÖZGEÇMİŞ	68

KISALTMALAR

AraST	Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara
AS	Anatolian Studies, London
AJA	American Journal of Archaeology, Baltimore, Norwood, Concord, New York.
Anatolica	Anatolica. Annuaire International pour les Civilisations de l'Asie Anterieure, Leiden.
Belleten	Belleten, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
DTCFD	Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.
Ist. Mitt	İstanbuler Mitteilungen. Deutsches ... Archäologisches Institute, Tübingen.
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin, Leipzig.
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi , Ankara.
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, İstanbul.
TTK	Türk Tarih Kurumu, Ankara.
TTKong	Türk Tarih Kongresi, Ankara.
TAY	Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri, İstanbul.

GİRİŞ

Türkiye'nin hem Anadolu hem de Trakya yarımadasındaki Kuzeybatı Anadolu toprakları, Marmara Denizi'nin tamamını içerisine alan İstanbul, İzmit, Sakarya, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Bilecik ve Yalova illerini kapsar. Bu alan Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısıdır.

Kuzeybatı Anadolu tarih öncesi çağlardan günümüze kadar sürekli yerleşme görmüş, neredeyse her dönemde iskan edilmiştir. Tarihi öneme sahip olan bu bölgede ele alınan Balıkesir ve Çanakkale şehirlerinin genel coğrafi özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

Balıkesir'in Genel Coğrafi Özellikleri

Kuzeybatı Anadolu'da Balıkesir'i kuzeyde Marmara Denizi, batıda Ege Denizi ve Çanakkale, güneyde İzmir ve Manisa, güneydoğuda Kütahya, doğuda ise Bursa illeri çevreler. 14.456 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının yaklaşık % 2'lik bir bölümünü kaplayan Balıkesir'in yeryüzü şekilleri oldukça bozuk bir düzendedir ve genel olarak alçak dağlar, ovalar ve yontuk düz alanlardan oluşur. İl topraklarının yeryüzü şekilleri dağılımına göre büyük bir payını platolar oluştururken; % 35'ini yükseklikleri 1.800 m'yi aşmayan dağlar ve yaklaşık % 11'ni bu dağlarla birbirinden ayrılmış deniz düzeyindeki ovalar oluşturur. Yerüstü ve yeraltı zenginlikleri bakımından önemli olan Balıkesir oldukça verimli ve % 83'ü kültüre elverişli il topraklarında önemli akarsular ve Kuş Cenneti olarak ün kazanmış Manyas Gölü'nün aralarında bulunduğu göller bulunmaktadır. Ve İl sınırları içine, Marmara Denizi'ndeki Marmara, Türkeli ve Paşalimanı adalarıyla Ege Denizi'ndeki Alibey Adası da girer. Ayrıca çok sayıda mesire yeri, içmeler ve kaplıcalar, Ege ve Marmara kıyılarındaki yurt çapında önemli plajlar ilin doğal özellikler açısından zenginliğini vurgulamaktadır (Durmaz, 1995: 1; Durmaz, 2000: 1 vdd).

Oldukça bozuk olan Balıkesir'in yeryüzü şekilleri akarsu vadileriyle yarılmış, yükselteleri 1.300 m'yi aşmayan dağlar ile ovalar ve yontuk düz alanlar (çeşitli aşındırıcı güçlerin yüzeydeki kabarıkları yontması ile beliren, dalgalıca, deniz yüzeyine yaklaşacak denli açılmış yer şekilleri) oluşturur. İl topraklarında güneyde Madra Dağları'nın ve doğuda Alaçam Dağları'nın bulunduğu yöreler engebeli bölgeler arasındadır. Kuzeyde Kapıdağ Yarımadası ile Marmara Denizi'ne uzanan Balıkesir İli'nin güneyde Ege Denizi'ne olan kıyısı girintili bir körfez biçimindedir. Bununla birlikte Balıkesir İli'nin %

35,6'lık bir bölümünü kaplayan ve önemli bir yükseklik oluşturmeyen dağlar bazı bölgelerde alçak tepeli alanlar durumundadır. Dağların genel durumu böyleyken ovalar genellikle dağ sırtlarıyla birbirinden ayrılmış ve deniz düzeyine yakın yükseklikte olduğu söylenmektedir. Yeryüzü şekillerini oluşturan dağlardan sonra Ovalar il topraklarının % 10,9'unu kaplarken yaylalar ise il topraklarının % 0,4'ünü kaplar. Bunlar ise ilin %47,9'luk bölümünün dağlar, ovalar ve yaylardan oluştuğunu göstermektedir (Durmaz, 1995: 3-4; Durmaz, 2000: 2).

Öte yandan ilin % 53,1'lik bölümü plato tanımı içine sokulabilecek yontuk-düz alanlarla kaplıdır. Bu alanlar, önceki dönemlerde türlü yeryüzü şekillerini içermelerine karşın; zamanla aşınmaya uğramış ve kimi yerde düz, kimi yerde de dalgalı ya da küçük tepeli alanlar durumunu almıştır. Balıkesir İli'nin en önemli akarsuyu Susurluk Çayı olarak belirtilmekle birlikte Gönen Çayı Havran Çayı ve Kocaçay da diğer önemli akarsuları arasında sayılabilir. İl sınırları içerisindeki göllere gelince en önemli göl Manyas Gölü'dür. Balıkesir'de bundan başka Tabak Gölü ve Susurluk Çayı üzerindeki Çaygören Baraj Gölü bulunmaktadır (Tağıl, 2003: 1 vdd; Durmaz, 1995: 3-5; Durmaz, 2000: 2).

Balıkesir İli iklim açısından bulunduğu konum itibarıyla tıpkı Çanakkale gibi genelde Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında bir geçit bölgesi oluşturur. Ancak bu duruma rağmen il merkezinde kara ikliminin egemen olduğu göze çarpar. Balıkesir'in yıllık sıcaklık ortalaması 14,6°C olduğu belirtilirken en yüksek sıcaklık il merkezinde 43,7°C'dir. İl yağış bakımından Akdeniz iklim tipine uygun bir özellik göstererek il merkezinde en çok yağış aralık ayında, en az yağış ise Ağustos ayında gerçekleşmektedir. Balıkesir'de egemen rüzgar yönü kuzeydir (Yıldız) ve ortalama rüzgar hızınının 3,1 olduğu il merkezinde en hızlı rüzgar yönü, kuzeydoğu-güney-güneybatı (poyraz-kible-lodos) olarak ölçülmüştür. Ele aldığımız Balıkesir İli'nin bitki örtüsüne değinecek olursak; Balıkesir'in bitki örtüsü, iklim karakterine bağlı olarak, çeşitlilik göstermektedir. İlde 300-400 m'yi geçen olan yükseltilerde genellikle maki türleri yer alır. Bunları pıncal meşesi, palamut meşesi, temsil etmektedir. Aynı bölgede karayemiş, zeytin, türlerine de oldukça sık rastlanmaktadır. Balıkesir İli'nin kıyı kesimlerinde yer yer kaktüs ve deniz börülcesine de rastlanmaktadır. İl topraklarının ovalık kesimlerinde kekik, adaçayı, katırtırnağı ve funda gibi dikenli bitkilerle, gelincik, ballıbaba, ebeğümece ve papatya türleri yaygındır. Akarsu boylarında ise çınar ve söğüt ağaçları yer almaktadır (Durmaz, 1995: 6-10; Tağıl, 2003; Durmaz, 2000).

Balıkesir İli'nde toprak daha çok mekanik parçalanma sonucu oluşmuştur. Yöredeki tepelik alanlarda ve eteklerinde endezit gibi magmatik kültelerin parçalanmasıyla, ovalarda ise alüvyonların birikmesiyle oluşmuş topraklar görülür. Akarsulara yaklaştıkça kalınlığı artan alüvyal topraklarda humus oranı yüksektir. Toprakta bu humus oluşumunu sağlayan etkenler bölgenin iklim özelliklerini oluşturan sıcaklık, nem ve yağıştır. Yaz mevsiminin kurak geçmesi de toprağın yıkanıp fakirleşmesini önlemektedir. Verimleri oldukça yüksek olan bu topraklar zengin tarım alanları oluşturmakta ve bu toprakların % 83'ü kültüre elverişlidir. İl'de maki bitki örtüsünün egemen olan alanlarda Terra Rosa toprakları görülür. İlde yer yer bu tür topraklar bulunmakla birlikte humusça zengin kahverengi orman topraklarına da rastlanmaktadır. Ormanların yıpranmış olduğu yerlerde, bitki örtüsünün çürümesi ile oluşmuş, kalınlığı oldukça değişken olan bu topraklar vadi tabanlarına değin inerler. Toprakların kalınlıklarının farklı olması, ana kayanın yamaçlarda yer yer yüzeye çıkmasına neden olmaktadır (Durmaz, 1995: 4-5).

Balıkesir jeolojik yapı özellikleri itibariyle çeşitli maden yatakları oluşumu için uygun bir ortam sunmaktadır. Bu nedenle hem maden rezervleri, hem de maden çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir ilimizdir. Buradaki yatakların bir bölümü uzun bir tarihi sürece sahip olup geçmişten bu yana işletilmektedir. Çinko, bakır, kurşun, civa, demir, wolfram gibi çeşitli metalik maden yataklarının yanı sıra bor ve mermer gibi sanayide kullanılan madenler de çıkartılmaktadır. Ülkemizin işletilen ilk bor yatağı olan Sultançayırı ve önemli bor yataklarından biri olan Bigadiç bor sahası bu ilde bulunmaktadır (Tağıl, 2003; Durmaz, 2000).

Sözü edilen metalik madenler ve endüstriyel hammaddelerin dışında, Balıkesir ili genç oluşumlu bir arazide bulunduğu için linyit ve jeotermal enerji hammaddeleri bakımından da zengin alanlara sahip olup, jeotermal sıcak su alanları il turizminin gelişimine büyük katkı sağlamaktadır. Ağırlıklı olarak, Gönen, Havran, Balya ve Susurluk ilçelerinde yer alan jeotermal alanlardan, Gönen ilçesindeki sıcak su kaynakları kaplıca, kaplıca tesisi ve sera ısıtmacılığının yanı sıra ilçenin ısıtılmasında da kullanılmaktadır (Çetin-Özşahin, 2011: 319-321; Durmaz, 1995: 99).

İlin önemli madeni, Türkiye'nin dünyada ilk sırada yer alan bor mineralleridir. Susurluk ve Bigadiç'de yoğun olarak çıkarılan bu maden en önemli ihraç ürünlerindedir. İl sınırları içinde yer alan Marmara Adası'nda Türkiye'nin önemli mermer yataklarından bazıları da bulunur; çıkarılan mermerler gri damarlı ve beyaz renklidir. Bu mermerlerin bir

kısmı ihraç edilmektedir. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) Balıkesir içerisinde saptadığı maden yatakları şöyledir. Merkez ilçe: Demir kaplıca suyu, Ayvalık: Demir, Kurşun-çinko, Balya: Demir-Kurşun-çinko, linyit kömürü, kaplıca suyu, Bandırma: Potasyum feldispat, mermer, Bigadiç: Borat mineralleri, Manganez, perlit, kaplıca suyu, Burhaniye; bitümlü şeyl, içme suyu, kaplıca suyu, Dursunbey: Demir, kurşun-çinko, krom, manganez, asbet, borat mineralleri, manyezit, linyit kömürü, kaplıca suyu, Erdek: Asbest, talk, dolomit, mermer, Gönen: Cıva, Linyit Kömürü, içme suyu, kaplıca suyu, Havran: Demir, Manganez, İvrind: Antimuan, kaplıca suyu, Kepsut: Wollostonit, Manyas: Kaplıca suyu, Savaştepe: Perlit, Kaplıca suyu, Sındırgı: Kaolen, perlit, kaplıca suyu, Sındırgı: Kaolen, perlit, kaplıca suyu, Susurluk: Antimuan, borat minarelleri, kaplıca suyu, madensuyu (Tağıl, 2003; Durmaz, 2000).

Balıkesir ilinin ve bulunduğu bölgenin en önemli akarsularından biri Susurluk Çayı'dır. Bu Çay Susurluk Ovası'ndan geçerek Marmara Denizi'ne dökülür. Antik dönemdeki ismi "Makestos" olarak bilinmektedir. Nilüfer Çayı ve Koca Çay, Susurluk Çayı'nın en önemli kollarıdır. İlin diğer önemli akarsuları arasında Gönen Çayı Havran Çayı ve Kocaçay sayılabilir. Kent sınırları içerisindeki en önemli göl Manyas Gölü'dür. Bu göl tektonik hareketler sonucunda oluşmuştur. Suları tatlı olan gölün su seviyesi ise mevsimlere göre değişmektedir. Yaz döneminde azalan sular, kış ve ilkbahar döneminde artmaktadır. Balıkesir'de bundan başka Tabak Gölü ve Susurluk Çayı üzerindeki Çaygören Baraj Gölü bulunmaktadır (Durmaz, 1995; Tağıl, 2003; Durmaz, 2000).

Ülkenin önemli merkezlerini birbirine bağlayan yollar, Balıkesir İli'nden geçer. İl topraklarında ulaşım kara, hava, deniz yolları ile sağlanır. Kuzeyden güneye geçen devlet yolu, il sınırları içindeki en önemli kara yoludur. Bu yol İstanbul, Bursa, İzmir kentleri arasındaki bağlantıyı sağlar, yolun bir diğer uç noktası da Bandırma Limanı'dır. Bandırma ve Bursa'dan gelen karayolları, Susurluk'un kuzeyinde birleşir ve Balıkesir'den geçerek, güneye iner. İl'in genel yol bilgisinin yanı sıra Karayolunda; İzmir Çanakkale kentlerini bağlayan devlet yolunun Ayvalık-Edremit bölümü, il sınırları içinde kalır. Bu Trakya ve Güney Marmara Bölgelerini Ege Bölgesi'ne bağlayan en önemli karayoludur. Balıkesir Kenti'nin Edremit ve Burhaniye ile bağlantısını sağlayan devlet yolu, il sınırları içindeki bir başka önemli karayoludur. Marmara Denizi'nin güney kıyılarını izleyen devlet yolu ise, Bursa-Çanakkale bağlantısını sağlar. Bandırma, Erdek, Gönen gibi kentler bu yol üzerindedir. Balıkesir-İzmir yolunun Edremit kavşağından ayrılarak, Çanakkale'ye dek uzanan karayolu, il sınırları içindeki bir başka devlet yoludur. İldeki devlet yolları

ağının gelişmesine rağmen tarımsal yerleşmeleri ülke sistemine bağlayan il yolları ağı, yeterli düzeye erişememiştir. Önemli il yolları, Balıkesir-Savaştepe ile Balya-Gönen-Manyas bağlantılarıdır. İlin demiryolu da önemli bir yer tutmaktadır. Balıkesir, Kuzey Ege Bölgesi'nin ulaşımını sağlayan demiryolu hatları üzerinde önemli bir istasyondur. Kütahya ve Bandırma'dan gelen demiryolları Balıkesir Kenti'nde birleşir. İstanbul-İzmir arasında günlük düzenli seferlerle çalışan yolcu trenleri Balıkesir'den geçer. Balıkesir'de bulunduğu konumun sonucu olarak Denizyolu, Balıkesir'de kıyı yerleşimlerinin ulaşımında tarih boyunca önemli yer tutmuştur. Bandırma Limanı bölge ve ülke çapında önemli bir yere sahip olmakla birlikte geniş bir hinterlanda sahiptir. Balıkesir Bursa ve Kütahya'da üretilen işlenmiş maddelerin veya çıkarılan maddelerden bir bölümü Bandırmadan ihraç edilir (Durmaz, 1995: 95-97).

Çanakkale'nin Genel Coğrafi Özellikleri

Türkiye'nin Kuzeybatısında olan Çanakkale Anadolu'nun batı uzantısı olan Biga Yarımadası'na bir kıstakla bağlanmış Gelibolu Yarımadası üzerinde toprakları bulunan bir ildir. Çanakkale Boğazı'nın iki yakasında da toprakları bulunan Çanakkale İli 10.347 km²'lik bir alanı kaplar. İli doğudan, güneydoğudan ve güneyden Balıkesir İli, kuzeydoğudan Marmara Denizi, batıdan Ege Denizi kuzeyden ise Tekirdağ ve Edirne illeri çevreler. Çanakkale il topraklarının büyük bölümü Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara kesimine; Edremit Körfezi kıyısındaki küçük bir bölümü ise, Ege Bölgesine girer. Sınırları içerisinde ise Ege Denizi'nde, Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada (İmroz 289 km²) ile Bozcada (40 km²) ve Tavşan Adaları yer almakla birlikte Anadolu Yarımadası'nın en batı noktası olan Baba burnu ile Türkiye'nin en batı noktası olan Gökçeada (İmroz)'daki Avluka Burnu da bu il sınırları içerisinde yer almaktadır. İlin toplam kıyı uzunluğu 671 km.dir (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199).

Çanakkale il toprakları genellikle dağ ve tepelerle kaplı alanların vadilerle parçalanmasıyla şekillenmiştir. Çanakkale İli Kazdağı dışında genellikle orta yükseklikte dağlar ve platolarla kaplıdır. En yüksek noktasına Kazdağı'nda ulaşan dağlar, ilin % 44'lük bir bölümü kaplamıştır. Marmara bölgesinin Uludağ'dan sonra en yüksek dağı Kazdağı (Karataş Tepesi, 1774 m), Çanakkale ili içindedir. Diğer dağlar Kazdağı etrafında yer alırlar. Yayla ve ovaların kapladığı alan ise çok geniş bir dilimi oluşturmamaktadır. Ova tanımına uyan yerlerin az görüldüğü Çanakkale İli'nde bu tür yeryüzü şekilleri, genellikle akarsu ağzlarında ve geniş tabanlı vadilerde görülür. İldeki en geniş ova düzlükleri

arasında Biga ve Karabiga ovaları ile Agonya Ovası sayılabilir (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199)..

Çanakkale İli sınırları içerisinde tıpkı ovaların ve yaylalar gibi büyük akarsuların da az bir varlığı söz konusudur. Çoğu Kazdağı'ndan doğan bu akarsuların hemen hepsi, sonbahar yağmurlarıyla ve karların erimelere başladığı nisan, mayıs aylarında kabarmakta bu dönemin dışında debileri birkaç yüz litreye değin düşmektedir. Aynı zamanda İlde önemli bir göl de yoktur. Sayılabilecek göller arasında Gelibolu Yarımadası'ndaki yazın kuruyan Tuzla Gölü ve Biga Yarımadası'ndaki Ece (Emir) Gölü ile Atikhisar Baraj Gölü ve Uzunhızır Gölü vardır (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199)..

Çanakkale İli'nin iklimi tıpkı diğer ele aldığımız il Balıkesir gibi konum nedeniyle Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinde geçiş iklim özellikleri gösterir. Ancak denizden uzaklık ve deniz yüzeyinden yükseklik gibi nedenlerle ilin ikliminde bazı farklılaşmalar görülür. Bu farklılaşma yükseklerde yağışların daha çok, buna karşılık iç kesimlerde karlı ve donlu günlerin daha fazla olması, sıcaklık farklarının artması şeklindedir. İlde Kuzey rüzgar ve soğuklarının Balkanlardan gelmesiyle yılın büyük bölümü rüzgarlı geçer. Egemen rüzgar yönü kuzeydir ve sırasıyla en çok poyraz, yıldız, lodos ve kible eser. Akdeniz iklimi gösteren bu ilde yıllık sıcaklık ortalaması 14,9°C; yıllık yağış ortalaması ise 629,1 mm'dir. Yağışlar genellikle bahar ve kış aylarında görülür. Yazlar kurak ve sıcaktır (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199)..

Çanakkale İli'nin Bitki Örtüsüne gelince; Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği bölgede yer alan Çanakkale, coğrafik konumu sebebiyle birden fazla iklim kuşağının etkisi altında kalan, bunun neticesinde çok zengin çeşitlilik gösteren bir bitki örtüsüne sahiptir. Çanakkale'de ormanlar, il topraklarının %54'ünü kaplar. Akdeniz ikliminin kurak dönemi, ağaç topluluğu ortadan kalkmış alanlarda, yeni orman örtüsünün gelişmesine pek olanak vermediği için orman alanlarının çevresinde ve içinde yer alan maki toplulukları görülür. Akdeniz İklimine özgü bitki topluluğu olan makileri, defne, kocayemiş, mersin, pırnal meşesi, keklik ve yabanıl zeytin ağaçları ile çalılıklar oluşturur. İlde bulunan ormanlar ise hemen deniz düzeyinde başlamakla birlikte, daha yoğun olarak 300 metre yüksekliklerinden sonra yer alırlar. İç kesimlerde, bozkır görünümlü, cılız otlu, tahıl üretimine elverişli alanlar ile su boylarında her mevsim yeşil kalabilen çayırlara rastlanır (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199).

İlin değişik topografyası, iklimi ve jeolojik yapı farklılıkları ile vejetasyondaki

çeşitlilik, değişik özelliklere sahip toprakların oluşmasına neden olmuştur. Saturasyon yüzdesine göre yapılan sınıflandırmada toprakların % 55,7'si tınlı, % 37,9'u killi tınlı, % 3,9'u killi ve % 2,5'i kumlu bir bünyeye sahiptir. İl topraklarının yaklaşık yarısını kaplayan tınlı topraklar; kil, silt ve kum fraksiyonlarının birbirlerine yakın oranlarda temsil edildiği topraklardır. Tav durumlarını muhafaza ettikleri için tohumların çimlenmesine, köklerin rahat bir şekilde yayılmasına ve derinlere doğru inmesine olanak sağlarlar. İl topraklarının yaklaşık %38'ni kaplayan killi – tınlı topraklar ise %27-40 oranında kil, %20-45 oranında kum içeren ağır topraklardır. Islak olduğu zaman plastik özellikte, kurduğu zaman sert yapıdadırlar. Çanakkale İli'nin genellikle kırmızı, boz ve esmer olan toprakları volkanik kökenli ve yerinde oluşmuş orman topraklarıdır. Çanakkale Boğazı'nın her iki kıyısında esmer renkli “Randize” toprakları vardır. Ayrıca çay, dere ve göl yataklarıyla kıyılarda akarsuların aşındırma ile oluşturduğu deniz alüvyal topraklar bulunmaktadır. Alüvyal toprakların dışında derin olmayıp kalınlıkları 30-50 metreyi geçmez. Kazdağı, Karaağaç Dağı, Göre Dağı ve Kayalı Dağı yöreleri kristal şist, granit ve her türlü başkalaşmış kültürlerle kaplıdır. Birinci zaman arazisinden daha eski olduğu kabul edilen bu arazinin dağlık kesimlerinde ve özellikle orman olmayan yerlerinde toprak oluşmaz, oluşsa bile, bunlar daha kumlu ve hafif toprak olur. Gelibolu Yarımadası'nda Göre Dağı, Bayramiç, Ezine ve Geyikli çevreleri ile Biga-Gönen arasında killi, kalkerli, kireçli ve demirli kırmızı topraklar bulunmaktadır. Bu topraklarda her türlü bitkinin büyümesine elverişli madenler bulunur. Genellikle buğday ekimine, bağcılık ve zeytinciliğe elverişlidir. İlde, birinci zamandan daha eski dönemde oluşmuş topraklar ile volkanik genç kültürlerin bulunması ve her türlü kırıntı ve döküntünün bunlara karışması sonucu zengin topraklar oluşmuştur. İl topraklarının tıpkı Balıkesir'de olduğu gibi kültüre elverişlidir ve bu oran % 97'dir. Toprakların %34'ünde bitkisel üretim yapılmakta % 34'ünde bitkisel üretim yapılmakta % 9'u da çayır-mera olarak kullanılmaktadır. İl topraklarının yarısından çoğunu ise ormanlar kaplamaktadır (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199).

Çanakkale'nin uzun yıllar askeri bölge oluşu, bu yörede maden arama işlerini aksatmıştır. Ancak 1948'den bu yana, MTA Enstitüsü, yöredeki araştırmalarını yoğunlaştırmış ve zengin maden yatakları saptamıştır. İl sınırları içinde Yenice İlçesi'nde; kurşun, çinko, linyit, asbest grafit, mermer, Çan İlçesi'nde kurşun, linyit manganez diyotomit, Lapseki İlçesi'nde; kurşun, bakır, Ayvacık İlçesi'nde ise kurşun çinko tuz

uranyum, Biga'da kurşun, bakır, demir manganez asbest grafit perlit, Merkez ilçe'de kurşun ile linyit bulunmaktadır.

Çanakkale ili su bakımından zengin sayılabilir. Akdeniz ve Ege Bölgesi'nden gelen nemli lodos rüzgarı Kaz Dağı çevresine bol yağış bırakır. Ve bu ildeki akarsuların, çayların kaynağını oluşturur. Tıpkı Balıkesir'de olduğu gibi su seviyeleri mevsimlere göre farklılık göstermektedir; Yazın suları çok azalma gösterirken, ilkbahar ve sonbaharda su seviyeleri yükselmektedir. Çanakkale ilinde büyük çaplı göller bulunmamaktadır. En önemli gölleri yazın seviyeleri düşen Tuzla Gölü (Gelibolu Yarımadasında) ile Emir Gölü (Biga Yarımadasında)'dür. Aynı zamanda ilde belirli bir su seviyesi olan Atikhisar Barajı da bulunur (Darkot, 1945: 331 vd; Darkot, 1953: 87; Tuncel, 1993a: 199; Tuncel, 1993b: 197-199).

Çanakkale, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan yol ile İzmir İstanbul deniz yolu üzerinde önemli bir duraktır. Çanakkale çevresindeki illere kara ve deniz yolu ile bağlıdır. İlin demiryolu ulaşım ağı bağlantısı yoktur. Bir havaalanı olmasına karşın, hava ulaşımına açık değildir. İlin, en önemli karayolları Çanakkale-İzmir, Çanakkale-Karabiga, Çanakkale-Balıkesir ve Gelibolu Yarımadası'nın doğu kıyılarını izleyerek İstanbul'a ve Edirne'ye uzanan karayollarıdır. Çanakkale'yi iç ve güney Anadolu'ya bağlayan karayolu, Balıkesir'den geçer. İki yarımada üzerine kurulu olan ve sınırları içinde iki de ada bulunan Çanakkale İli'nde deniz ulaşımı önem taşır (Ünsal, 2015: 340-341).

Genel coğrafi özelliklerinden bahsedilen bu şehirlerin tarihi sürecinden bahsedilecek olursa; Kuzeybatı Anadolu'da bulunan bu iller konumları itibariyle tarihi öneme sahip olduğu ve coğrafi özelliklerinin yerleşime olanak sağladığı için Mezolitik, Epi-Paleolitik, (sadece Balıkesir), Neolitik ve Kalkolitik ile birlikte diğer dönemlerde de iskan edilen bir coğrafyadır.

Bu bölgede yer alan Balıkesir ve çevresinde bugüne kadar sınırlı sayıda arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu arkeolojik kazılarda Paleolitik, Epipaleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait kalıntılar bulunmuştur. Antik döneme ait olarak Balıkesir'de 8 höyük, 15 timülüs, 13 düz yerleşim yeri, 10 iskan edilmiş büyük mağara, 8 büyük mezarlık ve dolmen tekniğinin devamı sayılacak değişik mezarlar bulunmuştur. Balıkesir ve çevresinde bulunan pek çok antik kalıntılar, bölgede M.Ö. 8000-M.Ö.3000 yılları arasında insanların yerleşik olarak net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Eski Çağlardan beri İstanbul'a giden önemli bir yol ağı üzerinde bulunmaktadır. Ve Karesi Beyliğinin başşehri seçildiği 13.

asırdan sonra gelişmeye başlamış. Bugün ise bu canlılığını pek koruyamamakla birlikte hala İzmir ve İstanbul arasındaki karayolu güzergâhında yer alıyor olması ile tarihi konumu devam etmektedir.

Bu coğrafyada yer alan ve ele alınan şehirlerden Çanakkale coğrafi konumundan ötürü ve tarihi değeri ile binlerce yıl önce parlayıp sönen medeniyetlerin ortasında yer almış ve yine binlerce yıldan beri coğrafyanın kendisine verdiği stratejik önemini korumuştur. Yazılı tarih öncesi dönemler bakımından zengin bir yöre olan Çanakkale İli XVIII. yüzyıldan beri çeşitli gezginlerin ve arkeoloji meraklılarının uğrak yeri olmuştur. Birçok dönemde birçok araştırma, kazı ve sondaj yapılmıştır bölgede. Çanakkale’de en eski yerleşim tarihi, taşın yanı sıra maden kullanımının başladığı kalkolitik kadar uzandığı bazı kaynaklarda belirtilmiş olsa da son zamanlarda yapılan kazılar Çanakkale’ye dair tarih öncesinin kalıntıları Paleolitik dönemde dahi görülmektedir. Tarih öncesi önemiyle birlikte bölge en eski çağlardan itibaren Asya ülkelerini ve Avrupa kıtasını birbirine bağlayan yollar üzerinde yer almıştır. Ayrıca Anadolu, Yunanistan ve Balkan yarımadasını birbirine bağlayan geçiş güzergâhları üzerindedir. Bu durum bölgeye bir taraftan Ege ile Karadeniz, diğer taraftan Ön Asya ile Avrupa ve Akdeniz arasında bir köprü olma görevi de vermiştir. Bilinen bir gerçektir ki tarih boyunca insanlar bir yeri ya da bir bölgeyi yerleşme olarak seçerken o yerin başka bölgelerle olan bağlantılarını da göz önünde bulundurmışlardır. İşte çalışma konusunu oluşturan Çanakkale ve çevresi böyle bir alanda yer almış ve bunun sonucu olarak da her dönemde yoğun şekilde iskâna uğramıştır.

BÖLÜM I

1. PALEOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU

1.1. PALEOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Paleolitik Çağ

İnsanoğlunun Anadolu'daki en eski yerleşmeleri Paleolitik Çağ'ın başlarına kadar uzanır. İnsanlık tarihinin en uzun sürecini oluşturan Paleolitik dönem, taş teknolojisinin gelişimine bağlı olarak Alt, Orta ve Üst olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır (Kınal, 1991: 10; Yıldırım, 2002: 15; Sevin, 2003: 8). Paleolitik, Eski Taş Çağı yâda henüz besin üretim aşamasına erişemediklerinden dolayı Toplayıcılık ve Avcılık Dönemi adı verilen bu evreyle ilgili araştırmalar ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmıştır.

Paleolitik insan topluluklarının yaşam biçimleri toplayıcılık ve avcılığa dayanıyordu¹ (Umar, 1999: 2; Akurgal, 1999: 3; Yıldırım, 2002: 15; Sevin, 2003: 7).

Bu çağ insanı değişken iklim koşullarına uyum sağlamaya çalışarak, geniş coğrafi alanlara seyrek ve dağınık durumda yayılmışlardı. Yine bu çağ insanı dördüncü zamanın ilk kısmında çok soğuk iklim koşulları altında yaşamıştır. Ayrıca bu zaman içerisinde köklü iklim değişimleri olmuş, bu değişimlerden hem dünyamız hem de taş devri kültürleri etkilenmiş ve bu kültürler çeşitli bölgelere yayılmıştır. Sözü edilen değişimlerden etkilenen insanlar buldukları yerlerden daha iyi yaşayabilecekleri yerlere gitmişlerdir (Çiğdem, 1996: 15; Yıldırım, 2002: 16; Sevin, 2003: 7).

Bu çağ insanı mesken olarak, doğal kaya mağaralarını, kaya altı sığınaklarını ve çok ilkel barınakları geçici yerleşim amaçlı kullanmıştır. Üretim konusunda bilgileri olmadığı için geçimlerini avcılık ve toplayıcılık ile sağlıyorlar, günlük yaşantılarını ise doğada bulunan çakıl taşlarından kaba aletler yaparak sürdürmeye çalışıyorlardı. Erkek hayvan avlayarak kadın ise küçük bitkileri toplayarak yaşıyordu. İnsanoğlu dünyada yaşamaya başladığı en eski çağlarda, yaşam kaynağı için vazgeçilmez olan suyun yanında, beslenme ihtiyacını en ilkel yöntemlerle bulunduğu coğrafi alandaki bitkisel ürünlerden karşılamıştır. Alet olarak ise bu çağ insanı taştan, tek yâda iki taraflı el baltası kullanıyordu. Devrin sonlarına doğru ise, kemikten iğneler ve obsidyenden mızrak uçları

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Dinçol, 1982: 12; Memiş, 1989: 6; Kınal, 1991: 9; Erzen, 1992: 8; Şenel, 1995: 58; Akurgal, 1995: 21; Lloyd, 1998: 24; Maisels, 1999: 107.

kullanmaya başlamıştır (Dinçol, 1982: 13; Memiş, 1989: 6; Kınal, 1991: 9; Akurgal, 1995: 21; Şenel, 1995: 53; Lloyd, 1998: 16; Umar, 1999: 2; Akurgal, 1999: 3; Yıldırım, 2002: 15; Sevin, 2003: 7).

Bu çağa ait çeşitli teknik ve tipteki taş ve kemikten yapılan aletlerden daha önemli kalıntıları, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tespit edilmiş olan mağara ve kaya resimleri oluşturur. İlk insanın kültür seviyesini, yazılı belgeler kadar olmasa da, yeterli ölçüde ve anlaşılır biçimde ortaya koyar. Bu sanat eserlerine Kars, Van, Hakkâri, Adıyaman ve Malatya civarındaki bazı yerleşmelerde rastlanmıştır.

İnsanoğlunun ilk geçim kaynağını yani toplayıcılığı bitki kökleri, otlar ve ağaç meyveleri oluşturur. Toplayıcılıkta esas olan insanın günlük gereksinimleridir. Bunun içinde insanoğlu sadece bulduğu hazır besinler ile yetinmiş ve bunları kolayca bulabileceği ortamlara doğru yönelmiştir. Toplayıcılık Paleolitik Çağ insanının yaşam biçimidir. Yine bu çağ insanı için doğadaki yabani hayvanlar büyük bir tehlike oluşturuyordu. Yabani hayvanlar karşısında zor durumda kalan insanoğlu hayatını korumak için de bu çağın bir başka yaşam biçimi olan avcılığı keşfetti. Daha öncesinde bu hayvanlardan kaçan insanoğlu bundan böyle birtakım araç-gereç ve yöntemlerle avlanmaya başladı (Şenel, 1991: 49; Çiğdem, 1996: 17).

Bu çağ insanının bıraktığı maddi kültür belgeleri, yani onlardan günümüze kadar gelen kalıntılar arasında genellikle çakmak taşlarının yontulmasıyla biçimlendirilmiş baltalar, kesiciler, deliciler ve kazıyıcıların bulunması bu kültüre Paleolitik (Eski Taş Çağı) isminin verilmesini daha iyi açıklar. Yapılan araştırmalar sonucu Anadolu'nun Paleolitik Çağının çok zengin olduğu ortaya konulmuş ve Anadolu'nun Paleolitik haritası çizilmiştir.

Anadolu'nun Paleolitik Çağına ait yerleşmelere, yoğun olarak Güney² (Kökten, 1960: 42; Şenyürek, 1961: 149; Bostancı, 1968: 51; Yalçinkaya, 1996: 49-70; Yalçinkaya et al, 1997: 1-9) kısmen Orta ve Doğu Anadolu³ (Kökten, 1975: 95-104; Kökten, 1976: 1-

² Kansu, 1943_a: 190; Bostancı, 1952: 137; Kökten, 1955: 271; Şenyürek-Bostancı, 1958_a: 147; Şenyürek-Bostancı, 1958_b: 171; Şenyürek, 1959: 9; Kökten, 1960: 42; Şenyürek, 1961: 149; Bostancı, 1962: 223; Bostancı, 1968: 51; Çambel, 1971: 25; Yalçinkaya, 1987: 21-38; Yalçinkaya, 1988: 15-38; Yalçinkaya, 1990: 39-57; Yalçinkaya, 1991: 43-70; Yalçinkaya, 1992: 55-70; Yalçinkaya, 1993: 23-42; Yalçinkaya, 1995: 1-25; Yalçinkaya, 1996: 49-70; Yalçinkaya et al, 1997: 1-9

³ Kansu, 1939: 93; Kansu, 1943_a: 190; Kansu, 1943_b: 35; Kökten, 1943_b: 601-613; Kökten, 1944_b: 659-680; Kökten, 1944_a: 464-486; Kökten, 1952: 195-209; Kökten, 1971_a: 13-22; Kökten, 1971_b: 125-132; Kökten, 1972: 1-2; Kökten, 1974: 1-5; Kökten, 1975: 95-104; Kökten, 1976: 1-3; Koşay, 1984: 12; Sevin, 2003: 12

3; Koşay, 1984: 12; Sevin, 2003: 12) ve az sayıda Marmara ve Karadeniz⁴ (Harmankaya-Tanıdı, 1996; ; Özdoğan, 1990: 373-388; Arsebük et al, 1991: 17; Gündüzalp, 1986: 49;) bölgelerinde rastlanmaktadır.

Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasında bir köprü vazifesi gören Türkiye’de Paleolitik dönem için mağara ve açık hava yerleşme yerlerinde sistemli ve ayrıntılı kazıların hemen hemen yok denecek kadar az yapılmış olması, Afrika ve Avrupa’ya nazaran Türkiye için kesin bir kronolojinin henüz tam olarak ortaya konmamasına yol açmıştır. Ancak yüzey araştırmalarında ve kazılarda ele geçen yontma taş aletlerin özellikle Batı Avrupa ve Yakınoğu Paleolitik endüstrileri ile biçimsel benzerliğine (tipolojik özelliklerine) dayanarak karşılaştırmalı bir kronolojinin kurulmasına çalışılmıştır. Türkiye’de yaşayan Paleolitik Çağ insanların yaptığı yontma taş aletlerin, kronolojileri tam olarak saptanmış olan diğer bölgelerdeki bazı alet tiplerinden farklı olduğu apaçıktır. Bu yüzden de Türkiye Paleolitik Çağı için Avrupa ve Yakınoğu biçimsel özelliklerine dayandırılan kronoloji şablonlarını aynı şekilde uygulamak imkansızdır (Harmankaya-Tanıdı, 1996: 14-15).

Alt, Orta ve Üst Paleolitik

Alt Paleolitik Çağ’da, ilk insanın yaşantısı ile ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Bunun sebebi taş aletlerin dışında başka hiçbir belgenin günümüze ulaşmamasıdır. Bu dönemdeki en eski yerleşme Avrupa kıtasındadır ve 950.000 yıl öncesine dayandırılmaktadır (Arsebük, 1995: 74). Bu tarihlere, yontma taş aletlerle birlikte ele geçen hayvan kemiklerine uygulanan tarihlere yöntemleri sonucunda varılmıştır (Harmankaya-Tanıdı, 1996: 14).

Türkiye’de de görülen yontma taş alet türlerinden en dikkati çeken ve önceleri el baltası olarak isimlendirilen çekirdeklerin, az sayıda büyük yongaların çift yüzünün, kenarlarının keskinleştirilmesi amacı ile oluşturulan iki yüzeyli aletlerdir. Bu aletlerin tam işlevi bilinmemekle birlikte, kesme, kırma ve kazıma gibi amaçlarla kullanıldığı sanılmaktadır (Yalçınkaya, 1989: 9; Harmankaya-Tanıdı, 1996: 14-15). Bu çağda, iki

⁴ Kökten, 1944_b: 659; Kökten, 1951: 201-213; Kökten, 1957: 46; Kökten, 1962_a: 40; Kansu, 1960: 708-710; Kansu, 1961: 519-520; Kansu, 1963: 657; Kansu, 1964: 205-213; Kansu, 1965: 547-548; Kansu, 1966: 491-492; Kansu, 1972: 22; Kansu, 1977: 628-630; Gündüzalp, 1986: 49; Özdoğan, 1982: 37-49; Özdoğan, 1983: 137-142; Özdoğan, 1984: 63-68; Özdoğan, 1985: 221-232; Özdoğan, 1986_a: 409-420; Özdoğan, 1986_b: 29-39; Özdoğan, 1988: 157-174; Özdoğan, 1990: 373-388; Arsebük-Özbaşaran, 1994: 17; Arsebük et al, 1990: 9; Arsebük et al, 1991: 17; Arsebük et al, 1992: 1; Harmankaya-Tanıdı, 1996; Sevin, 2003: 8.

yüzeylemlerden başka, Clactonien teknikte yapılmış yonga ve dilgiler ve bunun yanı sıra Levalloisen teknikte yontma taş endüstrisine has aletlerde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de bu aletlerin benzerlerine İstanbul’da Küçük Çekmece gölü kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarasında rastlanmıştır (Kansu, 1972: 22; Arsebük et al, 1991: 17; Arsebük et al, 1992: 1; Arsebük-Özbaşaran, 2001: 5-7; Arsebük et al, 1990: 9; Özdoğan, 1982: 37-49; Özdoğan, 1983: 137-142; Özdoğan, 1984: 63-68; Özdoğan, 1985). Ayrıca Antakya yakınlarındaki Altındere’de (Şenyürek, 1961: 149) de yonga alet endüstrisini aydınlatan buluntuların ortaya çıkması bu çağı daha iyi açıklar.

Orta Paleolitik Çağ’da, insanın medeniyet yolundaki ilk becerisi, ateşin keşfedilmesidir (Memiş, 1989: 7; Akurgal, 1995: 21; Şenel, 1995: 61; Çiğdem, 1996: 16, Akurgal, 1999: 3, Yıldırım, 2002: 15).

Toplayıcılık ekonomisinde kadın ve erkek arasında iş bölümü bulunmamaktadır. Erkekler hayvan avlayarak ekonomik ve sosyal yapıda da değişikliklere yol açmışlardır. Orta Paleolitik Çağda, kullanılan aletler silah olarak da kullanılmaya başlanmış, aletlerin daha da geliştirilmesi ile insanların hayvanlara karşı bunları kullanması avcılığı başlatmış ve toplayıcılık ekonomisinin aşılmasında önemli rol oynamıştır. Avcılığın başlaması toplayıcılığın önemini de ortadan kaldırmamıştır (Şenel, 1995: 58).

Bu dönemde, yonga alet endüstrisinde ağırlıklı olarak kenar kazıyıcılar ve uçlar, çekirdek içerikli endüstrilerde ise disk biçimli çekirdekler bulunmaktadır. Yontma taş aletlerin yanında kemik aletlerin kullanılması hammadde olarak sadece taşın kullanılmadığını gösterir (Harmankaya-Tanıdı, 1996: 16-17; Yalçinkaya, 1989: 11).

Anadolu’da Orta Paleolitik Çağ 300.000 yıllarından başlatılır ve bu çağa ait yerleşme ve konak yerlerinin çokluğu bu döneme ait alet ve buluntuların tümüyle ortaya konulmasına ve dolayısıyla bu çağın Anadolu’daki varlığının kesinleşmesine sebep olmuştur. Türkiye’de, Antalya yakınlarındaki Karain mağarasındaki⁵ buluntular örnek gösterilir. (Kökten, 1947_a: 161; Kökten, 1948: 225; Kökten, 1949: 819; Kökten, 1952: 199; Kökten, 1955: 271; Kökten, 1957: 46; Kökten, 1962_b: 43; Harmankaya-Tanıdı, 1996: Karain; Çıvgın-Yardımcı, 2007: 4).

⁵ Karain Mağarasında gerçekleştirilen kazıların sonuçları için bk: Yalçinkaya, 1987: 21; Yalçinkaya, 1988: 15; Yalçinkaya, 1989: 75; Yalçinkaya, 1990: 35; Yalçinkaya, 1991: 43; Yalçinkaya, 1992: 33; Yalçinkaya, 1994: 23; Yalçinkaya et al, 1997: 1.

Orta Paleolitik Çağa tarihlenen tabakaların kalınlığı ve özellikle Antakya yakınlarındaki Tıklı mağara yalnız bu çağı kapsayan buluntuları ile önem kazanırlar. Orta Paleolitiğin son döneminde ilk gravürler, yontma taş dönemine ait heykelcikler ve de mağaralarda çok başarılı resimler yapılmıştır. Aynı zamanda bazı bölgelerde, mezarlarda ölünün yanında bulunan yiyeceklerden de hayatın ölümden sonra devam ettiğine dair inanç benimsendiği anlaşılmaktadır (Çıvgın-Yardımcı, 2007: 8; Akurgal, 2008: 3).

Paleolitik çağın son evresi yani Üst Paleolitik günümüzden önce 40 bin ile 10 bin yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemde dünyada iklim genel anlamda çok soğuktur. Kısa bir dönemdir ancak gerek endüstri ve yaşama biçimi bakımından gerekse taş aletler bakımından çok gelişmiş bir dönemdir (Sevin, 1999: 18).

Bu çağda ayrıca taş aletleri çeşitlilik gösterirken alet yapmaya elverişli kemik, boynuz, ahşap gibi malzemelerin kullanımının yanı sıra kemikten iğne ve bız gibi aletler de bu evrenin ürünü olmuştur. En çok kullanılan aletler dilgi endüstrisi içerikli ön kazıyıcı, yan kazıyıcı ve kalemlerdir (Sevin, 1999: 18; Harmankaya-Tanıncı, 1996: 18). Üst Paleolitik Çağ'ın sonuna doğru mikrolit aletler ortaya çıkmış ve bu minik parçalar yan yana getirilip bileşik aletler ortaya çıkartılmıştır. Yontma taş endüstrilerin yanı sıra yoğun bir kemik alet yapımının var oluşu da bu çağı simgeleyen öğelerdendir. (Harmankaya-Tanıncı, 1996: 19).

Bu dönemin en dikkat çekici özelliği ise yeni sanatsal etkinliklerdir, bu aynı zamanda insanoğlunun ulaşmış olduğu zihinsel düzeyin en somut kanıtıdır. Antalya yöresinde Karain ve Öküzini mağaralarının duvarları ile bu mağaralar ve Beldibi mağarasında bulunan yassı çakıl taşları üzerine gravür tekniğiyle çizilmiş hayvan motifleri din, büyü ve sihirle karışık bir sanatsal yaklaşım ile ilerlemiş bir av kültürünün ortaya çıkmaya başladığının göstergesidir. Belirtmek gerekir ki bu dönemde avlanma faaliyetinin belli hayvan tipleri üzerinde yoğunlaştığı görülür. Genellikle orta boy ot obur hayvanların hedeflenmesiyle birlikte Paleolitik insanının yerleştiği mağaralarda, mamut ve gergedan gibi büyük hayvanların, kurt, tilki, ayı, çakal ve aslan gibi avlaması daha zor etoburların kemiklerine de rastlanmıştır (Sevin, 1999: 18).

Yine bu dönemde cinsiyet ayrımına dayalı iş bölümü oluşmaya başlamış ve artık erkek hayvan avlayarak, kadın da bitki, böğürtlengiller ile küçük hayvanlar toplayarak geçimi sağlar Avcılığın yanı sıra bu dönemde balıkçılığında toplum hayatına girdiği görülmektedir.

Toplu avlanma pratiği, avlanma stratejisi oluşturmak ve avın paylaşılması gibi ihtiyaçlardan dolayı, minimum düzeyde de olsa toplumsal örgütlemenin kapıları açılmış gibi görünür (Sevin, 1999: 18-19).

Çalışma kapsamına dahil ettiğimiz Çanakkale ve Balıkesir bölgesinde Alt Paleolitik Çağ'a ait hiçbir yerleşme ya da buluntu yoktur. Zaten bu döneme ait kalıntılar Anadolu'nun diğer bölgelerinde de yok denecek kadar azdır. Çanakkale ve Balıkesir'e ait Orta ve Üst Paleolitik Çağ ait araştırmalarının hemen hemen hepsi Özdoğan tarafından gerçekteřtirilmiřtir⁶.

Özdoğan'ın Çanakkale ve çevresinde yaptığı çalışmalarda tespit edilen tarih öncesi yerleşmeleri şunlardır: Havuzbaşı Mevkii, Kocaköy Yeri Mevkii, Mısırkışlası Mevkii, Çavuştarla Mevkii, Öyücekler Mevkii ve Taşlıtarla Mevkii'dir.

1.1.2. Kuzey Batı Anadolu'da Paleolitik Çağ Yerleşmeleri

1.1.2.1. Havuzbaşı Mevkii

Çanakkale il merkezinin kuzeybatısında Yenice ilçesi, Pazarköy beldesine bağlı Çınarköy yakınlarındadır. Bilindiği gibi bir yerleşmenin insanlar tarafından seçilmesinin temel nedenlerinden bir su kaynaklarına yakın olmasıdır. Pazarköy Ovası'nın doğu sekisinde bulunan Havuzbaşı Mevkii böyle bir alanda bulunmaktadır.

Özdoğan'ın bölgede gerçekteştirdiği araştırmalar sırasında tespit edilmiştir. Özdoğan'a göre, burada Orta Paleolitik döneme tarihlenen aletlere rastlanmıştır (Özdoğan, 1991: 347; Harmankaya-Tanıdı, 1996).

1.1.2.2. Kocaköy Yeri Mevkii

Çanakkale ili, Yenice ilçesi, Pazarköy beldesine bağlı Çınarköy sınırları içindedir. Havuzbaşı Mevkii'nin hemen güneyindedir ve tıpkı Havuzbaşı Mevkii gibi sulak alan tercih edilmesi sonucu bu alanda Gönen Çayının ve kollarının suladığı verimli bir ovada bulunmaktadır.

Özdoğan'ın 1998'de bölgede gerçekteştirdiği araştırmalar sırasında saptanmıştır. Özdoğan'a göre, Orta Paleolitik döneme tarihlenen aletlere bu bölgede yoğun şekilde

⁶ Özdoğan'ın bölgede gerçekteştirdiği araştırmaların toplu sonuçları için bk; Özdoğan, 1982: 37 vd; Özdoğan, 1983: 137 vd; Özdoğan, 1984: 63 vd; Özdoğan, 1985: 221 vd; Özdoğan, 1986a: 409 vd; Özdoğan, 1986b: 29 vd; Özdoğan, 1988: 157 vd.

rastlanmaktadır. Ancak buluntular hakkında henüz fazlasıyla ayrıntılı bilgi paylaşılmıştır. (Özdoğan, 1991: 347; Harmankaya-Tanıdı, 1996).

1.1.2.3. Mısırkışlası Mevkii

Çanakkale ili, Çay ilçesinin 7 km. kadar batısındaki Karlıköy yolunun her iki tarafı ile Çalca deresi boyunca uzanan bu alanda Orta Paleolitik Çağa tarihlenen buluntular tespit edilmiştir (Özdoğan, 1991: 346).

Çevresindeki su kaynaklarından yola çıkılarak geçici konaklama yeri olduğu düşünülmektedir (Harmankaya-Tanıdı, 1996). Bölgedeki diğer konak yerlerinde olduğu gibi Mısırkışlası Mevkii’de su kaynakları açısından zengin bir alanda yer almaktadır. Nitekim bölgenin içinde bulunduğu alan Çan Çayı ve kolları tarafından sulanmaktadır.

Mısırkışlası adı verilen bu bölgedeki buluntuların Orta Paleolitik döneme ait olduğunu belirten Özdoğan’a göre Çalca Mevkii ve buluntuları şu şekilde tanımlanmaktadır:

Çalca Mevkii olarak adlandırılan yerde, çakmaktaşı aletlerin kesintisiz bir yoğunluk gösterdiği, bunun hemen batısında, yapım artıkları ile çekirdek ve çekirdek parçalarından oluşan ikinci bir yoğunluk alanı bulunduğu görülmüştür. Çalca Mevkii’nin, eğer sürekli bir yerleşme yeri değilse bile, uzun bir süre kullanılmış konaklama yeri olduğu, yanında da işlik yeri bulunduğu açıktır. Buluntu topluluğu çakmaktaşı minik, küçük ve orta boy dilgiler, küçük kazıyıcılar, tek düzlemliler ile belirlenmektedir. Çalca Mevkii’ndeki kapladığı alan Ege ve Anadolu’nun en büyük ve eski yerleşim alanlarından biri görünümündedir. Yüzey buluntuları kesin bir tarih vermemektedir; ancak bir M.Ö. 8 bin ile 5500 yılları arasındaki bir döneme ait olduğunu, söyleyebiliriz. Ayrıca, Çalca Mevkii’nin Ege ve Anadolu kültür tarihi açısından çok büyük bir önem taşıdığı, bu çok az bilinen dönemi aydınlatma potansiyeli olduğu bellidir. (Özdoğan, 1990: 447-448).

1.1.2.4. Çavuştarla

Çanakkale ili, Çay ilçesinin 7 km. kadar batısındaki Karlıköy yolunun her iki tarafı ile Çalca deresi boyunca uzanan bir alanda yer alan konaklama yeridir. Çavuştarla özellikle Alt Paleolitik’ten Orta Paleolitik Çağa geçiş sürecini yansıtan buluntuları ile dikkat çeker (Özdoğan, 1991: 346).

Çavuştarla ve Mısırkışlası Mevki birbirlerine çok yakın bir alanda bulunmaktadırlar. Çevresinde bulunan alanlara göre daha az dağlık olan Çavuştarla,

Mısırkışlası Mevkii gibi su kaynakları bakımından zengin bir arazide ve verimli bir ovada yer almaktadır (Harmankaya-Tanıdı, 1996).

1.1.2.5. Üyücekler Mevkii

Çanakkale ili, Çan İlçesi'nin 8 km. kadar güneybatısında ve Kurmaköy'ün 500 m. batısında olan bir buluntu yeridir. Buranın hemen güneyinden Çan-Etili karayolu geçmektedir (Harmankaya-Tanıdı, 1996).

Özdoğan'ın bölgede yaptığı araştırmalar sonucu saptanmıştır. Üyücekler Mevkii, ilk Tunç Çağının tüm evrelerini yansıtan ve bölgenin büyük yerleşmelerinden biri olan Üyücekler Höyüğü'nün güney sırtlarındadır. Bu höyüğü ilginç ve önemli kılan, Troya dışında hiçbir yerden bilinmeyen insan yüzü kapakların ele geçmesidir (Özdoğan, 1990: 446).

Su açısından zengin olan bir yörede yer alan Üyücekler Mevkii Özdoğan tarafından Orta ve Üst Paleolitik Çağa ait bir konak yeri olarak tarihlendirilmiş ancak buluntular hakkında detaylı bilgi verilmemiştir (Özdoğan, 1990: 446-447; Harmankaya-Tanıdı, 1996).

1.1.2.6. Taşlıtarla Mevkii

Çanakkale il merkezinin doğusunda, Çan Ovasında, Karlıköy yakınlarında, Karlıdere boyunca uzanan bir mevkii de yer almaktadır. Çan Ovası, önce Çan Deresi, sonra ise Biga Çağı adıyla anılan ve Marmara Denizi'ne dökülen bu akarsuyun oluşturduğu ovalardan biridir (Harmankaya-Tanıdı, 1996).

Taşlıtarla mevkii bu bölgede yoğun buluntu veren tek yerdir. Taşlıtarla mevkiinde, sınırlı bir alan içinde malzeme yoğunluğunun yüksek oluşu, aletlerin yanı sıra yapım artıkları ve çekirdeklere de rastlanması, buranın bir açık konaklama yeri olduğunu kanıtlamaktadır (Özdoğan, 1990: 446-448).

Bulunduğu konum itibariyle çevresi dağlarla kaplı olan Balıkesir Ovası, kapalı bir havza oluşumunu göstermektedir. Ovada kalın bir alüvyon dolgunun oluşu Paleolitik yerleşme yerlerinin daha çok çevredeki dağ eteklerinde aranması zorunluluğunu getirmiştir.

Özdoğan'ın ve kısmen de Kökten ve Çambel'in Balıkesir ve çevresinde yaptığı çalışmalarda tespit edilen tarih öncesi yerleşmeler şunlardır: Nergisköy, Kocahıdır Mevkii, Eşenköy Höyüktepe, Demirtaş Mevkii, Aslantepesi ve Höyüktepe'dir.

1.1.2.7. Nergisköy Höyüktepe

Balıkesir merkez ilçe, Büyük Bostancı köyünün 500 m güneydoğu'sunda, Paleolitik çağ buluntu yeridir. 1987 yılında Mehmet Özdoğan tarafından gerçekleştirilen Balıkesir İli yüzey araştırmasında ilk defa tespit edilen bu buluntu yerinin çevresi küçük derelerle yarılmış dalgalı bir görünümündedir (Özdoğan, 1989: 580). Nergisköy Höyüktepe'deki buluntular hakkında bir bilgi verilmemekle birlikte yalnız Paleolitik Çağ buluntu yeri olarak tanıtılmaktadır (Harmankaya-Tanıncı, 1996).

1.1.2.8. Koca Hıdır Mevkii

Balıkesir merkez ilçe, Balıklı köyün 3 km kuzeydoğusunda Paleolitik Çağ buluntu yeridir. Mehmet Özdoğan'ın 1977 yılında Balıkesir İli'nde yaptığı araştırmada ilk kez tespit edilmiştir (Özdoğan, 1989: 580). Ancak Özdoğan Balıkesir Ovası'nda gerçekleştirdiği yüzey araştırmasının ön raporunda bu buluntu yerinde ele geçen Paleolitik Çağ buluntuları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir (Harmankaya-Tanıncı, 1996).

1.1.2.9. Eşenköy Höyüktepe

Balıkesir, Manyas ilçesine bağlı, Eşenköy'ün 500 m kuzeybatısında ufak bir tümülüsünde bulunduğu, Paleolitik Çağ buluntu yeridir. Eşenköy Höyüktepe, çevresinde kısmen tahrip olmuş dört tane tümülüste bulunmaktadır (Özdoğan, 1989: 581).

1987 yılında Mehmet Özdoğan tarafından gerçekleştirilen Balıkesir Bölgesi yüzey araştırmasında bulunmuştur. Yüzeiden toplanan bulgular hakkında bir bilgi verilmemektedir (Özdoğan, 1989: 581; Harmankaya-Tanıncı, 1996).

1.1.2.10. Demirtaş Mevkii

Balıkesir İvrindi İlçesi'nin 3 km kuzeybatısında, Çetmialan Ovası'nın kuzey kesiminde yüksek düzlük bir alanda bulunan bir mevkidir. İlk defa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü okutmanlarından Yüksek Dede tarafından 1985 yılında tespit edilmiş ancak Mehmet Özdoğan tarafından aynı bölgede tanımlanan ve Paleolitik buluntu yeri olarak tanımladığı İvrindi yakınındaki buluntu yerinin aynı yer olup olmadığı konusunda cevaplanmayan soru işaretleri vardır. Çevresi su kaynakları

bakımından zengin olan bu mevkide toplanan çakmaktaşıdan çekirdek ve yongaların hakkında geniş bir bilgi bulunmamaktadır. (Harmankaya-Tanıdı, 1996).

1.1.2.11. Aslantepe

Balıkesir İli, İvrindi İlçesi'nin 4 km güney-güney batısındaki Yağlılar Köyü civarında bulunan Aslantepe⁷ Paleolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. (Harmankaya-Tanıdı, 1996).

Kökten'in Balıkesir ilinde tespit ettiği iki ihtimalli Paleolitik alet veren sileks yumru tarlası (Aslantepe, Yağlılar); 8 höyük, 15 tümülüs, 13 düz yerleşme yeri, 10 tane iskan edilmiş büyük mağara (Çambel, 1951: 237) 8 büyük mezarlık, dolmen tekniğinin devamını gösteren, büyük, muahhar devirlere ait taş mezarlar; Altınova Bucağı yakın gerilerindeki taş ocaklarından çıkarılan ve sayın B. Ahmet Çobanoğlu'nun bir hediyesi olan üçüncü zamana ait büyük ve renkli balık fosili (silisli marn içinde) en yeni ve üzerinde durulması gereken tespitler arasındadır (Kökten, 1949: 817).

Aslantepe Mevkii, 1939 yılında Kılıç Kökten tarafından keşfedilmiştir. Ancak Kökten Aslantepe olarak neresinin kastedildiği konusunda hiçbir ipucu vermemekle birlikte buluntular hakkında da herhangi bir bilgi vermekten kaçınmıştır. (Harmankaya-Tanıdı: 1996).

1.1.3. Epipaleolitik Çağ'ın Genel Özellikleri

Paleolitik (Eski Taş Çağı) ile Neolitik (tarım devrimi) arasındaki süreçte insanoğlu, Epipaleolitik ya da Orta Taş Çağı adı da verilen dönemi yaşamıştır.

Günümüzden 10.000–9.000 yıl kadar önce önemli bir iklim değişikliği yaşanmasıyla birlikte yeryüzü ısınmaya başlamıştı ve dünyamızda bundan büyük ölçüde etkilenmişti. Bu gelişmeler, günümüz çevre şartlarına çok benziyordu. Bundan dolayı bitki ve hayvan türleri de değişmeye başlamıştı. İnsanoğlu ekolojik ortamdaki bu değişikliklere ayak uyduruyordu. Bu gelişmeler Paleolitik Çağdan, Neolitik Çağa gidişi hazırlayan, yani geçiş sürecini oluşturan Mezolitik Çağı başlatıyordu (Memiş, 1989: 7; Kınal, 1991: 12; Akurgal, 1995: 21; Harmankaya-Tanıdı, 1996: 17; Yıldırım, 2002: 18; Sevin, 2003: 14; Çıvgın-Yardımcı, 2007: 9).

⁷ Kökten'in "1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor" adlı eserinde Arslantepe'den Yağlılar olarak da bahsetmiştir.

Paleolitik Çağın devamı gibi görülen bu çağda insanlar hâla mağaralarda yaşayıp, avcılık ve toplayıcılığa devam etmişler, nehir veya göl kenarlarında balık avlamışlardır. Yavaş yavaş mikrolit aletli bir endüstriye geçilmiş, obsidyen ve çakmaktaşı aletlerin ahşap bir sopa, sıra halinde çakılması ile yapılan orakların ortaya çıkması dönemin buluşları arasındadır. Bu da bu çağ insanının üretime doğru gittiğini gösterir. Nitekim dönemin sonlarına doğru gıda üretimine doğru bir yönelme vardır. Su ihtiyaçlarını karşılamak için her defasında nehir kenarlarına gitmekten, killi toprağın su geçirmediğini fark ederek öğrenmişler ve yerde açtıkları çukurların içini killi toprakla sıvayarak sarnıçların ilkel şeklini ortaya koymuşlardır (Kınal, 1991: 13; Yıldırım, 2002: 18; Çıvgın-Yardımcı, 2007: 10).

Taş aletler, Paleolitik Çağ'ın özelliklerini sürdürmekle birlikte daha çeşitli ve daha kullanışlı şekiller gösterir. Bunun yanında kemik alet kullanımında da gözle görülür bir artışa rastlanır. Sıcak iklime ait hayvan kemiklerinin bulunması, ayrıca iklim şartlarının değiştiğinin de göstergesidir. Mikrolit denen, obsidyen ve çakmak taşlarından yapılan küçük taş aletlerin ortaya çıkması, bunların bulunduğu her yere Epipaleolitik Çağ yerleşmesi gözü ile bakılmasına sebep olmuştur (Kınal, 1991: 11; Akurgal, 1995: 21; Şenel, 1995: 59; Harmankaya-Tanıdı, 1996: 17; Akurgal, 1999: 3; Sevin, 2003: 15).

Türkiye'nin Epipaleolitik Çağ'ı konusunda yapılan çalışmaların kısıtlı olması tıpkı Paleolitik Çağ'da olduğu gibi bu çağda da insan yaşamı veya bu dönemin özellikleri hakkında geniş bilgi elde edilememesine sebep olmuştur.

1.1.3.1. Kuzeybatı Anadolu'da Epipaleolitik Çağ (Mezolitik)

Kuzeybatı Anadolu'da bulunan Çanakkale ve Balıkesir ilinden sadece Çanakkale'de Ören Mevkii yerleşim yerinde bu döneme ait buluntulara rastlanmıştır.

1.1.3.2. Kuzeybatı Anadolu'da Epipaleolitik Çağ Yerleşmeleri

1.1.3.3. Ören Mevkii

Çanakkale ili, Eceabat İlçesi'ne bağlı Küçük Anafarta Köyü'nün 3 km. kadar batısında yer alan bir buluntu yeridir. Küçük Anafarta Köyü ile Tuz Gölü arasındaki alanda Özdoğan tarafından yontma taş malzemeler bulunmuştur. Bu yontma taş buluntuların değerlendirme ve tarihlendirmenin zorluğundan bahseden Özdoğan bu aletlerin Marmara Bölgesi alet geleneğine uygun olarak yapıldıklarını belirtmektedir (Özdoğan, 1986: 56).

Harmankaya ve Tanındı ise bölgeye yakın alanlarda çanak çömlek buluntularının olmamasından hareketle bu yeri geçici bir konaklama yeri olarak tanımlarlar ve Özdoğan'ın görüşüne katılarak buluntuları Epipaleolitik Çağ'a tarihlendirmenin uygun olacağı görüşünü savunurlar (Harmankaya-Tanıandı, 1996).

BÖLÜM II

2. NEOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU

2.1. NEOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tarih öncesi uygarlığında Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ'dan sonra gelen, Pleistosen'den Holosen Dönemi'ne geçişle birlikte oluşan yeni iklim şartlarına ve onun oluşturduğu çevreye uyum sağlayan insanoğlunun besin üretimine geçtiği ilk döneme Neolitik Çağ adı verilmiştir. Zamanımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelleri Neolitik (Yeni Taş Çağı) ya da Anadolu'daki yaygın kullanımıyla Cilalı Taş Devri'nde atılmıştır.

Neolitik Çağ'da ekonomik ve sosyal alanda insan yaşantısını köklü değişikliklere uğratan yenilikler ortaya çıkmıştır. İlk kez Yakın Doğuda ortaya çıkan bu kültürü bazı bilim adamları “Neolitik Devrim” olarak nitelendirir. Ancak bu tür bir gelişim birdenbire olmaktan çok, yavaş yavaş ve sürekli bir değişim sonucunda meydana gelmiştir ki bunun gelişiminde iklim değişikliklerinin büyük etkisi söz konusudur (Sevin, 1999: 24; Kınal, 1991: 12, Harmankaya-Tanıdı, 1996: 13).

Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ'da asalak bir ekonomiye sahip olan Anadolu insanı, Neolitik Çağ ile beraber üretici ekonomiye ulaşmıştır. Neolitik devrin en önemli buluşları arasında tarımın keşfi ve hayvanların ehlileştirilmesi gelir (Kınal, 1991: 13; Akurgal, 1995: 22; Çiğdem, 1996: 16). Bunun sonucudur ki; insanlar ettikleri ürünleri beklemek için tarlaların civarına yerleşmeye mecbur olmuşlardır. Böylece tarımla birlikte yerleşik hayat ortaya çıkmış ve köyler oluşmuştur.

Bu çağın bir başka ve en önemli keşfi keramik yapımıdır. Gayet kaba bir hamurdan elle yapılmış olan Neolitik Çağ keramikleri acemi pişirme yöntemleri yüzünden çok defa dışı siyah, içi kırmızı kalmakta idi. İnsan yaşamını kolaylaştıran malzemelerin bulunması için arayışlar başlamış bundan da ticaret doğmuş, araç-gereç yapımında büyük gelişmeler sağlanmış, artık insanlar gıda birikimine başlamışlardı (Alkım, 1968: 47; Kınal, 1991: 13; Akurgal, 1995: 21).

Ayrıca bu çağda genel olarak, insanlar artık mağaralara sığamaz duruma gelmişler, toprağa bağlanmağa başlamışlar, güneşte kurutulan çamurun sağlamlığını öğrenmişler, konutlar yapmaya başlamışlar, böylelikle uygar yaşamın temelleri atmışlardır. Bununla

beraber her devirde olduğu gibi Neolitik Çağ kùltür merkezleri de zaman zaman yerel özellikler gösterir.

Neolitik Çağ ile beraber Anadolu'daki insan toplulukları Paleolitik Çağda sıkça rastlanan ilkel yaşam biçiminden vazgeçerek, yani doğa ile verdiği savaşı bırakarak, doğadan faydalanma yoluna gitmişlerdir.

Neolitik Dönem Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ve Çanak Çömleklili Neolitik Dönem olarak ikiye ayrılır ve Çanak Çömleklili Dönem ise kendi içerisinde Erken Neolitik ve Geç Neolitik diye ikiye ayrılır; Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, kentleşme sürecinin ilk aşaması ve insanlık tarihindeki ilk yükseliş olarak tanımlanabilir. Kalıcı meskenlerden giderek hayvan evcilleştirmesi, tahıl üretimi ve depolanmasına doğru sağlam adımlar atılmaya başlandığı bu çağ, günümüz ekonomilerinin kurulması yolunda atılmış ilk önemli adımlar olarak nitelenebilir. Çanak Çömleklili Neolitik Dönem ise çanak çömlek yapmasını bilmeyen ilk üretici topluluklardan sonra, insanoğlu VII. binyılın başlarına doğru doğada rahatlıkla ve bolca bulunan kilin özelliklerini keşfetmeye başladı. Çanak çömlek üretimine geçilmesi kültürel yaşamdaki değişimin bir göstergesidir. Ayrıca bu dönemde sıvı ve katı yiyecekler ile tahılların saklanıp pişirilmesi kolaylaşmıştır (Harmanakaya-Tanıdı, 1996: 14).

Neolitik Çağ'ın kısa süre öncesine kadar Anadolu'da daha çok Güney-Güneydoğu ve Batı Anadolu'ya kadar yayıldığı zannedilmekteydi. Son yıllarda yapılan çalışmalar sayesinde Anadolu'nun hemen her yerinde bu çağın yaşandığını gösteren yerleşme yerlerine rastlanmıştır.

2.1.1. Kuzeybatı Anadolu'da Neolitik Çağ

Çanakkale ve Balıkesir çevresinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda bölgede bu döneme ait bazı yerleşmeler saptanmıştır. Bölge Paleolitik ve Epipaleolitik Çağda dağınık bir yerleşime sahipken, Neolitik Çağda, Çağın özellikleri ve dönemin şartlarına göre daha düzenli bir görünüme bürünmüştür.

Kuzeybatı Anadolu'nun bu dönemi de Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ'da olduğu gibi Özdoğan tarafından gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda açığa çıkarılmıştır.

Bu dönemde hem Çanakkale hem de Balıkesir’de yerleşim yerlerine rastlanmıştır. Bunlardan Çanakkale’deki yerleşim yerleri Anzavurtepe, Çalca Mevkii, Gavurtarla, Değirmenlik Mevkii, Karaağaçtepe ve Kaynarca Mevkii’dir.

2.1.2. Kuzeybatı Anadolu’da Neolitik Çağ Yerleşmeleri

2.1.2.1. Anzavurtepe

Çanakkale ili, Biga ilçesine bağlı Bakacak köyü sınırları içinde ve Gavurtarla’ya yakın bir alanda yer almaktadır. Gavurtarla gibi çanak çömleksiz Neolitik’e ait bir buluntu yeridir (Ünsal, 2015: 343-344).

Orta Çağ buluntularına sahip ve Anzavurtepe olarak isimlendirilen doğal bir yükseltinin eteklerinde, bariz Neolitik Çağ özellikleri veren aletler ele geçmiştir. Bu aletlerin genellikle çakmaktaşı kısmen de obsidyenden yapıldıkları belirtilmektedir. Özdoğan bu aletleri Çalca Mevkii buluntularına benzetmektedir (Özdoğan, 1990: 450). Dağınık buluntuların ele geçtiği bu alanın, bir konaklama yeri mi ya da işlik yeri mi olduğuna dair herhangi açıklama yapılmadığı gibi etrafında su kaynağının var olup olmadığı da bilinmemektedir (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997).

1988 yılında burayı tespit eden Özdoğan hem Anzavurtepe hem de Gavurtarla için bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Her iki buluntu yeri de sadece Marmara Bölgesi’nin değil, aynı zamanda tüm Ege ve Batı Anadolu’nun Neolitik Çağı’nın aydınlatılmasını sağlayacak niteliktedir. Ayrıca Özdoğan’a göre bu bölgede gerçekleştirilecek daha sistemli araştırmalar gerek Marmara Bölgesi’nin gerekse Batı Anadolu’nun en eski tarım toplumlarının yaşam biçimleri hakkında yeni katkılar sağlayacaktır (Özdoğan, 1990: 450).

2.1.2.2. Çalca Mevkii

Çanakkale ili, Çan ilçesine bağlı Karlıköy’ün 1 km. kadar güneyinde yer alan dağınık buluntulardan ibaret küçük bir yerleşmedir. Kesin olmamakla beraber M.Ö. 8.000-5.000 yıllarına tarihlendirilir (Özdoğan, 1990: 448; Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997).

Çan Ovasında, Özdoğan ve ekibi tarafından sistemli bir şekilde gerçekleştirilen araştırmalar sırasında saptanmıştır. Bu bölgenin Paleolitik Çağ’da da önemli buluntular verdiği bilinmektedir. Bölgenin yerleşim alanı olarak seçilmesinde hammadde ve su kaynağının etkili olduğu düşünülmektedir. Özdoğan’a göre, Çalca Mevkii, tarımdan çok

avcılık ve toplayıcılık yapan toplulukların yaşadığı bir konaklama yeridir (Özdoğan, 1990: 447-449; Özdoğan, 1991: 347; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997).

Bu alanda ve alanın batı kısımlarında artan buluntular arasında, hammaddesi daha çok çakmaktaşı olan çekirdek ve çekirdek artıklarına rastlanmıştır. Ayrıca bunlardan başka çeşitli boyutlarda dilgiler ve küçük kazıyıcılar da ele geçmiştir.

Ayrıca bu küçük konak yerinin çanak çömlekli bir yerleşim gördüğü de anlaşılmaktadır. Özdoğan bu alandan elde edilen çanak çömleklerin Fikirtepe mallarının bir çeşitlemesi olduğunu belirtmektedir (Özdoğan, 1991: 347).

Bu bölge Ege, Marmara ve Anadolu kültür tarihi açısından önemli bir bölge olarak görülür. Bu alanın bir başka önemi ise Marmara Bölgesinin Neolitik Çağına sağlayacağı olası katkılardır (Özdoğan, 1991: 347).

2.1.2.3. Gavurtarla

Çanakkale ili, Biga ilçesinin kuzeyinde, Çarlıköy yakınlarındadır. Biga yöresindeki çanak çömleksiz Neolitik Çağ buluntu yeridir. Özdoğan tarafından Trakya ve Marmara Yüzey Araştırmaları sırasında saptanmıştır (Özdoğan, 1990: 450; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997).

Bu alanda toplanan aletler, bölgeye yakın bir noktada yer alan Anzavurtepe ve Çan Ovasındaki Çalca Mevkii buluntuları ile tam bir benzerlik gösterir. Anzavurtepe ve Çalca Mevki buluntularının Gavurtarla ile çok yakın benzerlikler taşıdığı görüşüne dayanarak bu buluntu yeri de Neolitik Çağa tarihlendirilmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997). Gavurtarla'dan söz konusu aletlerden başka ufak dilgilerin de ele geçtiği belirtilmektedir (Özdoğan, 1990: 450).

2.1.2.4. Değirmenlik Mevkii

Çanakkale ili, Eceabat ilçesinin 8 km. kuzeydoğusunda, Akbaş şehitliğinin 100 m. kadar güneyindedir.

Bölgenin tarih öncesine yönelik gerçekleştirilen araştırmalar sırasında ilk kez Özdoğan tarafından tespit edilmiştir. Bu araştırmalar sırasında çakmaktaşıdan çakıllar, az sayıda obsidyen, mikrodilgiler, yuvarlak kazıyıcılar ve mikrolitler bulunmuştur. Değirmenlik Mevkii'nde ele geçen bu aletlerin benzerlerine, yine Gelibolu Yarımadasında bulunan Karaağaçtepe ve Kaynarca'da da rastlanmıştır.

Özdoğan Değirmenlik Mevkii’de ele geçen buluntulardan hareketle, bu yerleşmenin Epipaleolitik Çağdan, çanak çömleksiz Neolitik Çağa geçişin, Doğu Marmara Bölgesine benzer bir şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir (Özdoğan, 1986: 56).

Bölgesel adıyla Değirmenlik Mevkii olarak bilinen bu düz yerleşme yerinin taş alet endüstrisi, Marmara Bölgesinin Epipaleolitik Çağ alet endüstrisi ile benzerlikler gösterir. Buradan yola çıkılarak, bu yerleşme çanak çömleksiz Neolitik Çağa tarihlenebilir (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997).

2.1.2.5. Karağaçtepe (Protesilaos Tümülüsü)

Çanakkale ili Gelibolu ilçesine bağlı Seddülbahir köyünün 3 km. kadar kuzeydoğusundadır. Höyük aynı zamanda antik Protefilaos tümülüsü olarak ta bilinmektedir (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997).

Gelibolu Yarımadasının uç kısmında, boğaza hakim bir noktada ve orta büyüklükte bir höyüktür. İlk olarak 1882’de Schliemann tarafından tümülüs olduğu kanısı ile kazılmıştır. Daha sonra 1921-1923 yılları arasında Fransız işgal kuvvetleri adına Demangel tarafından geniş çaplı bir kazı yapılmıştır. 1982 de ise Özdoğan tarafından Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırmaları kapsamında sistemli olarak çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın büyük yok edici etkisinin hemen sonrası gibi erken bir tarihte kazılmasına rağmen tabakalanması oldukça iyi saptanan yerleşme yerleri arasındadır. Bu tabakalanmaya göre 11.5 m. kalınlığında bir dolgu tabakası ve en üstte ise 1.5 m. kalınlığında Bizans dönemi katmanları vardır. Bizans tabakası altında 4 ana katmanlı tarihöncesi tabakaları bulunmaktadır (Özdoğan, 1983b: 26-27; Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1997).

Özdoğan, tarihöncesi tabakalardan Kalkolitik Çağa ait olanları arasında ele geçen bazı çanak çömlekleri kesin olmamakla beraber Son Neolitik Çağa tarihlendirir. Özdoğan’ın gerçekleştirdiği bu son araştırmalar sırasında obsidyen ve çakmaktaşıdan mikrodilgiler de ele geçmiştir. Bu aletler yerleşmede Kalkolitik Çağ öncesi bir iskanın varlığını akla getirmektedir (Özdoğan, 1984: 65; Özdoğan, 1986: 54).

2.1.2.6. Kaynarca Mevkii

Çanakkale ili, Gelibolu ilçesinin 8 km. kadar güneybatısındadır. Özdoğan ve ekibi tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda tespit edilen bir düz yerleşme yeridir.

Özdoğan'a göre Gelibolu yarımadasındaki en ilginç buluntu yerlerinden biridir. Bu alanda Fikirtepe türü çanak çömlek buluntuları ele geçmiştir (Özdoğan, 1984: 64; Özdoğan, 1986: 59-60). Fikirtepe'ye uzak bir noktada bulunan bu yerleşmede Fikirtepe malları ile karşılaşmak ilginç olduğu kadar şaşırtıcıdır da. Bu mallara İstanbul'un batısında Trakya'da rastlanılmamaktadır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997). Kaynarca Mevkii, bu özelliğinden ötürü bölgenin bu dönemine yeni bulgular katmıştır.

Kaynarca Mevkii'nde bu tür çanak çömlek parçalarından başka hammaddesi çakmaktaşı ve obsidyen olan aletlere de rastlanmıştır. Bunlar daha çok mikrodilgilerden ve kısmen de birkaç geometrik mikro aletten oluşmaktadır. Hem bu yerleşmede hem de yarımadanın diğer kesimlerinde bu tür çakmaktaşı ve obsidyen aletlere rastlanması ilk üretimi toplulukların Çanakkale ve çevresindeki dağılımını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu dönemde Balıkesir çevresindeki yerleşim yerleri ise Taraççı, Tütüncüyolu/Üyücek ve Musluçeşme Mevkii'dir.

2.1.2.7. Taraççı

Balıkesir il merkezinin kuzeyinde, Gönen ilçesinin, Körpeağaç köyünün 2,5 km batısında, Gönen Çayının kıyısında bulunan bir höyüktür. Mehmet Özdoğan tarafından saptanan Taraççı Mevkii, tahrip edilip ve düzeltilmiş büyükçe bir höyüktür (Özdoğan, 1991: 347, Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Yok olmak üzere olan höyük konisinin ortalarında Fikirtepe, Yarımurgaz 4, Beşiktepe, Kumtepe Ib ve Troya I dönemine ait parçalar bulunmuştur. Ayrıca Son Neolitik ve İlk Tunç Çağı bulgularına rastlanmakla (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998) birlikte yakınlarında Klasik Çağ'a ait büyükçe bir yerleşmenin kalıntıları da vardır. Höyük belgelenmeden tahrip olmuş, bu ise Güney Marmara kültür silsilesinin anlaşılması için büyük kayba neden olmuştur (Özdoğan, 1991: 347).

Mehmet Özdoğan'ın bu bölgede elde ettiği bilgilere göre Taraççı mevkii (Gönen)'de Yarımurgaz 4 kültürünün Kuzeybatı Anadolu'ya yayıldığına dair ilk buluntu yeridir (Özdoğan, 1991: 349).

2.1.2.8. Tütüncüyolu Üyücek

Balıkesir İli Gönen İlçesi Tütüncüköy'den Keçeler'e giden yolda, Keçeler'in 1,5 km kuzeydoğusunda, yolun kenarında bulunan bir höyüktür (Harmankaya-Tanıdı-

Özbaşaran, 1997). Yüzeyinde Neolitik ve ilk Tunç Çağ ile Helenistik, Roma dönemlerine ait buluntular ele geçirilmiştir. Mehmet Özdoğan'ın 1989 yılında yaptığı, Balıkesir-Çanakkale yüzey araştırmasında saptanmıştır. Özdoğan'ın bölgede yaptığı çalışma Neolitik Çağ hakkındaki sorunun çözülmesi adına olmuştur. Höyük teraslama sonucunda büyük ölçüde tahribe uğramıştır (Özdoğan, 1991: 348; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997).

2.1.2.9. Musluçesme Mevkii

Balıkesir İli, Manyas İlçesi'nin kuzeydoğusunda Aksakal Bucağının 3 km. kadar batısında, Musluçesme'nin hemen batısında yer alır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997; Özdoğan, 1991: 347).

Bu yerleşme Erken Neolitik Çağ'a tarihlendirilir. 1989 yılında Mehmet Özdoğan tarafından tespit edilmiş olan höyükte daha çok minik dilgiler ve az sayıda obsidyen aletler bulunmuştur. Bu bölgenin Çanak-Çömleksiz Neolitik yerleşme yerlerinden biri olması açısından büyük önem taşımakla birlikte ilk tarımcı toplulukların Marmara Bölgesine yayılımını gösteren bir yerleşme yeri olarak önem kazanmıştır (Özdoğan, 1991: 347; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997).

BÖLÜM III

3. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KUZEYBATI ANADOLU

3.1. KALKOLİTİK ÇAĞ'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kalkolitik yani Bakır Taş Çağı adı verilen bu safhaya “İleri Üretici Dönem” (Kalkolitik terimi, bakır (Khalkos) ve taş (Lithos) kelimelerinden türetilerek, Kalkolitik Çağ ya da Bakırtaş Çağı anlamında kullanılmıştır. Ancak zamanla “İleri Üretimcilik Çağı” (Sevin, 2003; 78; Yıldırım, 2002: 28) veya “İlk Üretim Safhası” gibi tanımlarda kullanılmıştır, (Esin, 1969: 18; Esin, 1979_a: 5) de denir.

Bu çağın en belirgin özelliği insanoğlunun madeni keşfi ile beraber taş aletlerin yerini bakırın almasıdır. Başlangıçta maden ziynet eşyası ve iğne gibi eserlerin yapımında kullanılacak kadar nadirdi. Daha sonraları, madenin artmasına bağlı olarak, silahlar da madenden yapılmaya başlandı. Ancak eski devrin cilalı taş baltaları, obsidyen aletleri, kemik ve pişmiş topraktan yapılan araç-gereçler de az da olsa varlığını ve kullanımını sürdürmüştür (Dinçol, 1982: 14; Memiş, 1989: 9; Kınal, 1991: 18; Akurgal, 1995: 24; Akurgal, 1999: 8; Umar, 1999: 8; Yıldırım, 2002: 29; Sevin, 2003: 78).

Anadolu'nun Kalkolitik Çağı genellikle M.Ö. 5500–3000⁸ yılları arasına tarihlendirilir.

Bu çağda, uygarlık ve yaşam biçiminde Neolitik Çağa göre köklü değişiklikler olmamış ise de, tarım ilerlemiş, aletler daha da gelişmiştir. Dokumacılığında yine bu çağda başladığı sanılmaktadır. Çömlekler, çömlekçi çarkı henüz bilinmediğinden elde yapılmakta, bazı yerlerde ise bunların üzerine kalın bir astar çekildikten sonra geometrik süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Kalkolitik Çağ insanlık tarihinde Taş Çağı ile Tunç Çağı arasında bir geçiş dönemi olmuştur. Yapılan kazılarda, bu dönem kalın tabakalar halinde görüldüğünden uzun süre devam ettiği anlaşılmıştır. Mezopotamya keramiklerinin etkisinde kalmakla beraber Anadolu keramiği hiçbir zaman bunların taklidi olmamıştır. Ancak yinede bu çağı diğer bölgelerden ayırıcı özellikler net olarak ortaya konulabilmiş değildir.

⁸ Akurgal, 1995: 24; Ayrıca, Memiş M.Ö. 5000-3000 yılları arasına (Memiş, 1989: 10); Lloyd eserinin başına koyduğu zaman dizinde M.Ö. 4500-3000 yıllarına (Lloyd, 1998: IV); Umar, M.Ö. 5000-2500 yılları arasına (Umar, 1999: 8); Naumann, bu çağın sınırlarının kesin olarak saptanamadığını belirtmekle birlikte, M.Ö. 6. bin yıl ortası ile 4. bin yılsonlarına yerleştirmektedir (Naumann, 1998: 495); Sevin ise, Naumann'ın verdiği tarihe yakın bir tarihleme ile M.Ö. VI. bin yılın ilk yarısı ve IV. bin yılın sonlarını önerir (Sevin, 2003: 78). Son olarak bu dönemi Aktüre M.Ö. 5600–3500 arasına tarihlemektedir. (Aktüre, 1997: 62.)

Bu devirde Batı Anadolu'da yaşayanlar ölülerini şehir dışına, orta ve doğu Anadolu'da yaşayanlar ise şehrin içine gömüyorlardı. Ayrıca, toprak, sandık ve küp mezar gibi bir takım mezar çeşitleri de bulunmakla birlikte, küp mezarlarda küpün içine ölen kişinin kişisel eşyaları ve silahları da konulmuştur. Bu adetler, Anadolu insanının bu dönemdeki dinsel çeşitliğini de gösterir (Memiş, 1989: 9; Kınal, 1991: 33; Umar, 1999: 8; Akurgal, 1999: 8; Sevin, 2003: 78).

Bakır-Taş devri ile madenin kullanılmaya başlanması insanlık için yeni olanaklar ve gelişmeler sağlanmıştır. Herkesin ilgisini çeken bakırı elde etmek için karşılığında dokuma ve keramik gibi mamul eşyalar yanında başka değerli maddelerle değiştirme isteği ticareti doğurmuş, bu da karşılıklı haberleşmeyi getirmiştir (Akurgal, 1995: 24; Yıldırım, 2002: 32; Sevin, 2003: 93).

Kerpiç, yapı malzemesi olarak mimaride varlığını sürdürmekte bunun yanı sıra yapılarda taş temellerde görülmeğe başlamıştır. Bu devrin en önemli özelliği, içine tavandan girilen alt katları ambar görevi gören iki katlı evlerin yapılmasıdır. Anadolu'nun bazı yerlerinde megaron⁹ planlı evler yapılırken bazı yerleşim alanları eskiye göre daha büyütülmüş ve bunların etrafı surlarla çevrilmiştir. Böylece M.Ö. 4. binin sonlarına doğru kentler oluşmaya başlamıştır (Memiş, 1989: 10; Kınal, 1991: 32; Akurgal, 1995: 25; Şenel, 1995: 198; Naumann, 1998: 495; Yıldırım, 2002: 31).

Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a geçiş aşamasını da sayarsak Anadolu Kalkolitiği Proto, Erken, Orta ve Geç olmak üzere dört safhada incelenir. Anadolu'da genellikle, Neolitik tabakaların hemen üstünde yer aldığından, Erken Kalkolitik Çağ, birçok özelliği ile Neolitik Çağın bir devamı gibi görünmektedir (Ünsal, 2006: 68-69).

Anadolu'nun büyük bir bölümünde yaşanan Kalkolitik Çağ kültürleri büyük ihtimalle değişik coğrafi koşullar, kültür gelenekleri ve etnik yapıdan kaynaklanan ve özellikle madenlere bağlı olarak farklılıklar gösterirler. Güney ve Doğu Anadolu'da boyalı keramik kültürleri görüldüğü halde orta ve kuzey Anadolu'ya bu kültür girememiştir. Bunu coğrafi faktörlere bağlı kalarak izah etmek isteyenler dağların uzanışına bağlarlar ki, Toros dağ silsilesi bu bölgeleri birbirinden ayırmaktadır. Güney Anadolu'nun Kalkolitik Çağında Neolitik Çağın köy kültürleri devam ederken doğu, batı

⁹ Dar cepmeli, ince uzun bir yapı türü. Önde giriş kısmı ile daha arkada ocaklı büyük bir salondan oluşmaktadır.

ve orta Anadolu'da daha büyük yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Adı geçen bölgeler arasında görülen bu kültürlerde zaman bakımından da belirgin farklar bulunmaktadır.

Bölgesel farklılıklara göre, Güney Anadolu Kalkolitikini aydınlatan yerleşmelerden biri, Neolitik tabakaların hemen üstünde, Kalkolitik Çağın tüm evrelerinde yerleşim gören ve Mezopotamya'ya has malları ile dikkat çeken Mersin yakınlarındaki Yumuktepe'dir (Özgüç, 1947_a: 168-169; Şenyürek, 1954: 1-25; Kınal, 1991: 19; Sevin-Caneva, 1995: 27-29; Sevin-Caneva, 1996: 77-78; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Yumuktepe; Umar, 1999: 10). Tarsus yakınlarındaki Gözlükule ise güney Anadolu'nun bu dönemdeki kronolojisini Erken, Orta ve Geç Kalkolitik Çağa ait buluntuları ile tamamlamaktadır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998: Gözlükule; Kınal, 1991: 20; Sevin, 2003: 98). Erken dönemde Mezopotamya ile ilişkilerinden dolayı Halaf kültürü hâkimken, Orta Kalkolitikte Obeid kültürü ön plandadır. Güney Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ'a ait bir başka yerleşme Gaziantep'in İslahiye ilçesi yakınlarındaki Tilmen Höyüktür¹⁰. Höyükte, Roma döneminden Orta Kalkolitik Çağ'a kadar inen keramikler bulunmuştur. Bunların boyalı olanlarından bazıları Obeid kültürünü yansıtır.

Batı Anadolu'da Denizli'nin Çivril ilçesi yakınlarındaki Beycesultan (Lloyd, 1957: 42-43; Lloyd, 1958: 12-13; Lloyd-Mellaart, 1955: 39-92; Lloyd-Mellaart, 1956: 101-135; Lloyd-Mellaart, 1957: 27-36; Lloyd-Mellaart, 1958: 93-125; Lloyd-Mellaart, 1959: 35-50; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998: Beycesultan.) Orta ve Geç Kalkolitik Çağ'a ait zengin bir yerleşme yeridir. Beycesultan'ın keramik endüstrisi oldukça kabardır. Ayrıca bazılarının üzerinde beyaz boya ile yapılmış nakışlar da bulunmaktadır. Anadolu'nun batısında iki safha gösteren ve özellikle kilden yapılmış çıplak kadın heykelcikleri ile dikkat çeken bir başka yerleşme Burdur yakınlarındaki Hacılar'dır (Mellaart, 1958_a: 9-33; Mellaart, 1958_b: 127-156; Mellaart, 1959_a: 51-65; Mellaart, 1959_b: 23-24; Mellaart, 1960_a: 83-104; Mellaart, 1960_b: 67-68; Mellaart, 1961: 39-75; Mellaart, 1962: 29-34; Duru, 1996_b: 53-56; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998). Hacılar'ın bir diğer önemli özelliği yerleşmenin etrafının çevre duvarlarıyla kaplı olmasıdır. Burdur yakınlarındaki Kuruçay Höyük¹¹ Batı Anadolu'nun en zengin höyüklerinden biridir. Neolitik Çağın başlarından, İlk

¹⁰ Alkım, 1960: 7-9; Alkım, 1962_a: 5-6; Alkım, 1962_b: 447-501; Alkım, 1963_a: 537-541; Alkım, 1963_b: 27-28; Alkım, 1963_c: 537-541; Alkım, 1963_d: 27-28; Alkım, 1964_a: 5-7; Alkım, 1964_b: 564-568; Alkım, 1964_c: 23-25; Alkım, 1965: 5-17; Alkım, 1967_b: 69-78; Alkım, 1970_a: 490-494; Alkım, 1970_b: 29-35; Alkım, 1970_c: 29-31; Alkım, 1971: 341-344; Alkım, 1972: 39-50; Alkım, 1973_a: 62-65; Alkım, 1974_a: 5-16; Alkım, 1974_b: 23-30; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Tilmen Höyük.

¹¹ Özsait, 1979: 101-106; Özsait, 1986: 63-66; Özsait, 2001: 122; Duru, 1980: 224-225; Duru, 1981_a: 48-51; Duru, 1981_b: 5-8; Duru, 1981_c: 195-196; Duru, 1983: 31-38; Duru, 1984: 67-69; Duru, 1985: 5-10; Duru,

Tunç II' ye kadar kesintisiz yerleşme görmüştür. Erken Kalkolitiğe 7-10. yapı katlarında, Geç Kalkolitik buluntulara ise 3-6. katlarda rastlanmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Kuruçay).

Orta Anadolu, Kalkolitik Çağ'da yoğun bir yerleşime uğramıştır. Bunlardan ilki Yozgat'ın Sorgun ilçesi yakınlarındaki Alişar'dır. Dört köşe planlı evlere sahip Alişar yerleşmesi surla çevrili değildi. Burada da Hacılarda olduğu gibi küçük kadın figürleri bulunmuştur. Geç Kalkolitik Çağa ait keramikler kaba hamurlu, siyah veya koyu renk astarlı ve iyi aklıdır (Arık, 1933: 43-44; Kınal, 1991: 25; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998: Alişar).

Orta Anadolu'daki en önemli yerleşmelerden bir diğeri Alacahöyük'tür (Koşay, 1941: 1-8; von der Osten, 1943: 154; Prezeworski, 1943: 608; Koşay, 1943: 21-32; Koşay, 1952: 364-367; Koşay, 1948_b: 169-177; Koşay, 1963: 297-304; Akok, 1948: 237-241; Akok, 1979: 107-113; Lloyd, 1998: 20-22; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Alacahöyük). Çorum yakınlarında bulunan bu yerde Kalkolitik Çağdan Hitit İmparatorluk Çağına kadar uzanan tabakalar bulunmuştur. Kalkolitik tabakaya ait keramikler kaba hamurlu, koyu gri ve siyah bazen de kırmızı renktedir (Lloyd, 1998: 20-22; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Alacahöyük).

Orta Anadolu'da Kalkolitik Çağın tüm evrelerinde yerleşim gören başka bir merkez ise Karaman yakınlarındaki Can Hasan'dır¹². Erken ve Geç Kalkolitik dönemlere ait mimari yapılar birbirinden farklı düzene sahiptir. Keramikler dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte, Erken Kalkolitikte genellikle kırmızı renkli mallara rastlanırken, Orta Kalkolitikte gri ya da devetüyü, Geç Kalkolitikte ise açık kahverengi keramikler bulunmuştur. Bunun yanında Geç Kalkolitiğe ait kemik ve yontma taş aletler ile maden endüstrisinin varlığını gösteren bakır topuz başı, bakır bilezik ve yine bakırdan yapılmış maden parçasına rastlanmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Can Hasan I.).

Kuzey Anadolu'da, Samsun il merkezi yakınlarındaki Dündartepe (Kökten et al, 1945: 361-400; Özgüç, 1948: 393-419; Kınal, 1991: 27-28; Harmankaya-Tanıdı-

1986_a: 23-27; Duru, 1986_b: 55-61; Duru, 1987_a: 75-80; Duru, 1987_b: 305-313; Duru, 1988_a: 65-70; Duru, 1988_b: 653-666; Duru, 1989: 57-60; Duru, 1990: 81-90; Duru, 1991: 1-6; Duru, 1994: 12; Duru, 1996_a: 54; Duru, 1996_b: 52,55,57.

¹² French, 1962_a: 36-37; French, 1962_b: 27-40; French, 1963: 29-42; French, 1964_a: 21-22; French, 1964_b: 125-137; French, 1965_a: 27-31; French, 1965_b: 87-94; French, 1966: 113-124; French, 1967_a: 145-150; French, 1967_b: 165-178; French, 1968_a: 89-93; French, 1968_b: 45-53; French, 1968_c: 6973; Alkım, 1967_a: 5-6; Alkım, 1968: 6-7; Alkım, 1970_d: 4-5.

Özbaşaran, 1998, Dündartepe) ve yine Samsun'un Bafra ilçesi yakınlarındaki İkiztepe¹³ höyükleri bulunmaktadır. Dündartepe, Alışar ve Alacahöyük buluntuları ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanında, burada bulunan ağırşaklar ziraatla geçinen bir köy kültürünün varlığını göstermesi açısından da önemlidir. İkiztepe keramikleri, ince hamurlu, mineral katkılı ve el yapımıdır. Bu keramik bulguları sonucunda, Karadeniz Bölgesinin Geç Kalkolitik Çağı, İkiztepe ile olan ilişkileri çerçevesinde çözüme kavuşturulmuştur (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, İkiztepe).

Doğu Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağa ait bir yerleşme Malatya'nın Battalgazi ilçesi yakınlarındaki Değirmentepe'dir.¹⁴ Burada taş temelsiz kerpiç mimari bir plan veren yapılara rastlanmıştır. Höyüğün Kalkolitik Çağa ait tabakalarında Obeid dönemine tarihlenen ince hamurlu, bir kısmı el bir kısmı ise çark yapımı olan bej ve gri renkli kırmızı astarlı keramiklere rastlanmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Değirmentepe).

Yine bu bölgede, Elazığ yakınlarındaki Tülintepe¹⁵ Erken ve Geç Kalkolitik buluntuları ile dikkat çekerken, Norşuntepe¹⁶ ise Orta ve Geç Kalkolitik buluntuları ile ön plana çıkmaktadır. Her iki höyükte günümüzde Keban Baraj Gölünün suları altında kalmıştır. Tülintepe'deki en eski yerleşme evresi Halaf kültürüne tarihlenmektedir. İlk Kalkolitiğe ait keramikler genellikle koyu yüzlü açık ve kırmızı hamurlu, koyu renk astarlı, açık ve katkı maddelidir. Norşuntepe'de de Değirmentepe'de olduğu gibi taş temelsiz, dikdörtgen biçimli kerpiç duvarlı büyük bir ihtimalle düz damlı mimari yapılara rastlanmıştır. Orta Kalkolitikte koyu yüzlü açık boya bezemeli keramiklere rastlanırken, Geç Kalkolitiğe ait keramik grubunda açık kahverengi veya saman katkılı kahverengi

¹³ Kökten et al, 1945: 395; Burney, 1956: 179; Alkım, 1975: 565-567; Alkım, 1976: 717-719; Alkım, 1977: 624-627; Alkım, 1978: 25; Alkım, 1979_a: 151-157; Alkım, 1979_b: 890-892; Alkım, 1980: 621-623; Alkım, 1981: 379-383; Bilgi, 1985: 55-64; Bilgi, 1986: 111-118; Bilgi, 1987: 149-156; Bilgi, 1988: 169-179; Bilgi, 1989: 201-209; Bilgi, 1990: 211-220; Bilgi, 1991: 241-246; Bilgi, 1993: 199-211; Bilgi, 1994_a: 235-244; Bilgi, 1994_b: 583-596; Bilgi, 1995: 141-160; Bilgi, 1996: 157-168; Bilgi, 1997: 145-161; Bilgi, 1998: 323-356; Bilgi, 1999: 485-505; Bilgi, 2000: 381-396; Bilgi, 2001: 315-326;

¹⁴ Esin, 1981_a: 91-99; Esin, 1981_b: 39-41; Esin, 1983: 39-48; Esin, 1984: 71-80; Esin, 1985_a: 11-29; Esin, 1985_b: 188; Esin, 1986: 81-92; Esin, 1987_a: 184-185; Esin, 1989: 135-141; Esin, 2000_a: 80-86; Esin-Harmankaya, 1986: 53-86; Esin-Harmankaya, 1987: 95-138; Esin-Harmankaya, 1988: 79-126; Esin et al, 1987: 77-82.

¹⁵ Burney, 1958: 194; Arsebük, 1974_b: 143; Arsebük, 1986: 67; Esin, 1975: 50-51; Esin, 1976_b: 119-133; Esin, 1979_b: 115-119; Esin, 1979_c: 65-76; Esin, 2000_b: 87-90; Esin-Arsebük, 1974_a: 63-78; Esin-Arsebük, 1974_b: 137-143; Esin-Arsebük, 1982: 119-125; Arsebük-Korfmann, 1976: 134-144; Boessneck-von der Driesch, 1976_a: 145-146; Harmankaya, 1993: 369-379.

¹⁶ Hauptmann, 1970_a: 103-113; Hauptmann, 1970_b: 111-121; Hauptmann, 1971_a: 19-21; Hauptmann, 1971_b: 71-79; Hauptmann, 1972_a: 26-27; Hauptmann, 1972_b: 87-101; Hauptmann, 1973: 49-52; Hauptmann, 1974_a: 71-85; Hauptmann, 1974_b: 59-73; Hauptmann, 1975: 35-38; Hauptmann, 1976_a: 65-86; Hauptmann, 1976_b: 41-59; Hauptmann, 1979_a: 43-60; Hauptmann, 1979_b: 55-64; Hauptmann, 1982: 13-40; Boessneck-von der Driesch, 1976_b: 60.

çanak çömlükler hâkimdir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998, Tülintepe; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1997, Norşuntepe).

3.1.1. Kuzeybatı Anadolu’da Kalkolitik Çağ

Araştırma sahamız olan Kuzeybatı Anadolu bölgesinde Kalkolitik kültürler daha önceye nazaran son yıllarda hem yüzey araştırmaları hem de kazıların ortaya koyduğu yeni bilgiler ile aydınlatılmıştır. Kuzeybatı Anadolu’nun Kalkolitik Çağ’ı hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmını Özdoğan ve French’ten elde ederiz. Ancak bunlardan başka Demangel, Kökten, M. Korfmann ve N. Günsenin gibi araştırmacılarda bölge hakkında bilgi verirler. Çanakkale ve çevresinde Özdoğan tarafından gerçekleştirilen Trakya yüzey araştırmaları sonucunda birçok yerleşim yeri tespit edilmiştir. Ancak her ne kadar son zamanlarda araştırmalar yoğunlaşsa da yine bölge arkeolojisindeki bilgilerimiz eksikliklerini korumaktadır.

Kalkolitik Çağ’da, Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ’a nazaran bölgedeki yerleşmelerin sayısında bir artışa rastlanır. Bu durum bölgedeki nüfus artışına paralel olarak gelişmiş olabilir.

Tarihöncesi çağların tümünde kesintisiz yerleşme gördüğünü bildiğimiz Çanakkale ve Çevresi, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı’nda da yerleşme görmüştür. Bu dönemlerde Anadolu’nun genelinde olduğu gibi bu bölgedeki yerleşmelerin sayısında da yoğun bir artış görülmektedir. Hatta bölgedeki Kalkolitik ve İlk Tunç Çağına ait yerleşmeler ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar fazlalaşmıştır.

Çanakkale ve çevresinin tarihöncesi çağları hakkında yapılan çalışmaların yanı sıra hem Biga Yarımadası hem de Gelibolu Yarımadasının tarihi coğrafyası hakkında yapılan çalışmalarda vardır. Bu çalışmalar da bölgenin tarihi çağlardaki tanımlamasını yapması açısından ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu çalışmalar bölgenin antik yol ağı, antik kentleri ve taşınır kültür varlıkları ile epigrafik malzemeleri hakkında da bilinmeyen konulara da katkı sağlamıştır ve sağlamaya da devam edecektir (Sayar, 1994: 129-136; Sayar, 1995: 61-66; Sayar, 1996: 49-53; Sayar, 1997: 107-113; Sayar, 1998: 323-330; Sayar, 1999: 423-431; Sayar, 2000: 245-250; Sayar, 2001: 289-300; Sayar, 2002: 99-110; Sayar, 2007: 113-115).

Bu dönemde Çanakkale ve çevresinde tespit edilen yerleşim yerleri, Kilisetepe, Baştepe, Asartepe, Akbaş, Karaağaçtepe, Tepecik, Kalanuro Tepesi, Pazarköy Üyücek, Kumtepe, Beşik-Sivritepe ve Maltepe'dir.

3.1.2. Kuzeybatı Anadolu'da Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri

3.1.2.1. Kilisetepe

Çanakkale İli, Eceabat İlçesi'nin yaklaşık 500 m kadar güneyinde bulunan Kilisetepe Höyüğü, Maydos Kalesi olarak bilinen doğal yükseltinin üzerinde yer alır. Ana konisi yaklaşık 250 metre genişliğinde olan höyüğün taraçalar dışında uzunluğu 25-30 metredir. Birçok yerleşmede olduğu gibi bu höyüğün de Kuzeybatı ucunda Ayazma olarak bilinen bir tatlı su kaynağı vardır. Höyüğün tepesinde yer alan Ortaçağ Kalesi, Çanakkale Savaşı sırasında neredeyse tamamen tahrip edilmiştir (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 55).

Yüzeyinde Kumtepe 1b'den (Son Kalkolitik Çağ sonu), Son Troya VI' kadar kesintisiz bölümü gösteren buluntular toplanmıştır (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998). Bunlardan başka, yüzeyde Eski Yunan, Helenistik ve Roma dönemine ait buluntular da vardır (Özdoğan, 1986: 55).

Yerleşmenin en erken iskânı höyüğün kıyısına hapsedilmiş durumdadır. Batıdaki en uzun bölümünde ise en az 3 metre olan taş yapı, Troya III-V katmanlarına tarihlenmiştir. Tunç Çağı boyunca bölgenin neredeyse kilit taşı olan Kilisetepe, sadece yarımadaadaki en büyük tarihi höyük değil aynı zamanda Ege'den gelen ve Çanakkale'nin girişinde doğal korunaklı bir doğal limana sahip olan konumuyla da önemli bir yerleşim yeridir (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 55).

Höyükte Kumtepe I'den daha erken hiçbir materyal bulunmamıştır; ne var ki höyüğün arkasında uzanan verimli vadide daha erken dönemleri anımsatan bazı çakmak taşı tanecikleri toplanmıştır (Özdoğan, 1986: 55).

3.1.2.2. Baştepe

Çanakkale İli, Eceabat İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Akbaş Şehitliğinin 2 km kuzeybatısında, Yaluva Deresi'nin sağ kıyısında yer alan küçük bir höyüktür (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998). Ölçüleri 150x60x7 metre olan höyükte iki taraça bulunmaktadır. Define arayıcıların kaçak kazılardan dolayı höyük tahrip edilmiştir. Mehmet Özdoğan tarafından saptanmış olan höyükteki bulguların çoğu Troya I dönemine

aittir. Yine aynı şekilde Mehmet Özdoğan tarafından Kumtepe Ib'den Troya V'e kadar bütün tabakaların varlığı yüzey bulgularına göre değerlendirilmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 56).

3.1.2.3. Asartepe

Çanakkale il merkezinin kuzeydoğusunda, Eceabat'ın doğu-kuzeydoğusunda İlgardere Köyü'nün 5 km güneydoğusunda, doğal bir tepede küçük bir höyük olarak yer alır. 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından yüzey araştırılması yapılmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Höyüğün bir bölümü karayolu yapımı sırasında zarar görmüş, biriken toprakla gömülmüştür. Mehmet Özdoğan tarafından yüzeyinden Helenistik ve Roma çanak çömleğinin yanı sıra Kumtepe Ib, Troya I-V türleri ele geçirilmiştir. Ayrıca bu bölgede Troya VI türü çanak çömleklerin varlığı da bilinmektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 56).

3.1.2.4. Akbaş

Çanakkale İli, Eceabat İlçesi'nin yaklaşık 8 km kuzeydoğusunda, Akbaş Şehitliğine¹⁷ yakın, kıyıda bir kayalığın üzerinde yer alır. D. French'in bölgede yaptığı yüzey araştırmaları sırasında yerleşime ait buluntulara değinmektedir. Zamanla tahrip olan yerleşim yeri yüzeyinde D. French Beşiktepe Son Kalkolitik benzeri açık bezemeli ve Kumtepe Ia türü çanak çömlekler toplamıştır. Ayrıca bölgenin daha önceleri su ile kaplı olduğunu düşündüren deniz kabuğu buluntuları ele geçmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; French, 1964c: 37; Özdoğan, 1986: 56).

Özdoğan'ın yüzeyde yaptığı inceleme sırasında bu çağ yerleşmesine ait bir şeye rastlamayıp sadece Troya I dönemine ait çanak çömlek parçaları ele geçirmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 56).

3.1.2.5. Karaağaçtepe

Çanakkale il merkezinin güneybatısındaki bu yerleşme Karaağaçtepe Protesilaus olarak bilinir. Seddülbahir köyünün yaklaşık 3 km kuzey-kuzeydoğusunda, Morto Bay'dan 1 km içeride, Kirte Deresi'nin sağ kıyısında orta büyüklükte bir höyüktür. Höyüğün ana

¹⁷ Özdoğan'ın "Prehistoric Sites in the Gelibolu Peninsula" eserinde Akbaş'dan Akbaş Şehitliği olarak da bahsedilmiştir (Özdoğan 1986c: 51-71).

konisi 100 metre genişliğinde ve 8 metre yüksekliğindedir ve alçak ve dar taraçalarla çevrilidir.

İlk olarak 1882’de Schliemann tarafından tümülüs olduğu kanısı ile kazılmıştır. Daha sonra 1921-1923 yılları arasında Fransız işgal kuvvetleri adına Demangel tarafından geniş çaplı bir kazı yapılmıştır. Özellikle Demangel’in kazısında, en altta 4,5 m kalınlığında Kumtepe Ib tabakası bulguları ile benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Bu buluntular Gelibolu Yarımadası’nın yerleşim tarihini Son Kalkolitik Çağ’a kadar götürür. Ancak çanak çömlek parçalarının bazıları Son Neolitik ya da İlk Kalkolitik’e aittir. Burada bulunan birkaç obsidyen ve çakmaktaşı mikro dilgileri bu görüşü destekler. Bölgede bulunan bulgulardan biri İstanbul arkeoloji müzesindedir ve inceleme sırasında yeniden toplanabildiği ancak ne var ki ilk katmanlar 1923’den beri gömüldüğü için ayrıntılı bilgi vermediği anlaşılmıştır.

M.Ö. 3. Bin yıl sırasında Morto Bay daha içeriye girdiği ve höyüğün muhtemelen doğal tepede ya da sahile çok yakında, Kirte deresinin kavşağında olduğuna dair kanıtlar vardır. Bugün önceki katmanlar ova seviyesinin altındadır (Özdoğan, 1986: 54).

3.1.2.6. Tepecik

Çanakkale il merkezinin kuzeydoğusunda, Eceabat’ın doğu-kuzeydoğusunda, Ilgardere Köyü’nün güneyinde, Ilgardere Vadisi’nin batı ucunda, doğal bir tepenin eteğinin etrafında düz bir yerleşimdir. 1982 yılında yerleşimi saptayan Mehmet Özdoğan çanak çömleklerin çoğunun Kumtepe Ib ve Troya I türlerine ait olduğunu fakat bazılarının daha öncesine ait olabileceğini belirtmiştir. Tepecik yerleşim yerinin büyük bir bölümü gözle görülür bir şekilde erozyona uğramıştır (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 56,57,59).

Mehmet Özdoğan Tepecik’te çok ham ve oldukça ilkel görünümlü çanak çömlek türünün bazı çakmaktaşı araçları ile birlikte bulunduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak burada aynı zamanda İlk Tunç Çağı yerleşiminin taraçalarının olduğunu ve Tepecik’in arkeolojik katmanının neredeyse tamamının aşınmış olduğunu belirtir. Bunun için Tepecik çanak çömleğinin ilk Tunç Çağına ait olup olmadığını ya da İlk Tunç Çağı eşyalarının yontulmuş bir çeşidinin olup olmadığını söylemenin zor olduğunu belirtir (Özdoğan, 1986: 59).

3.1.2.7. Kalanuro Tepesi

Çanakkale il merkezinin kuzeydoğusunda, Gelibolu'nun güneybatısında, denizden 50 m uzaklıkta ve Münipbey Vadisi'nin doğu yamacında bulunan küçük bir höyüktür. 1982 yılında, Mehmet Özdoğan tarafından bulunan tepenin eteğinde iki tatlı su kaynağı vardır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Bu Klasik Dönem yerleşmesinin alt katmanlarında tarih öncesi yerleşmelerinin varlığının muhtemel olduğundan bahsedilir; Klasik ve Son Antik döneme ait yerleşmenin önemli bir bölgeyi kapsamakla beraber ağırlıklı olarak Kumtepe Ib ve Troya I ile muhtemelen Erken Demir Çağ'a ait olan tarih öncesi çanak çömlek parçaları bulunmuştur. (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 57).

3.1.2.8. Pazarköy Üyücek

Çanakkale il merkezinin kuzeydoğusunda, Yenice İlçesinin, Pazarköy Beldesi'nin 1 km kadar kuzeybatısında Sameteli karayolunun 100 m batısındaki ovada yayvan ve çift konili bir höyüktür (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

1989 yılında Mehmet Özdoğan yönetiminde yapılan yüzey araştırmasında bulunan höyüğün yüzeyinde bazı bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular hakkında geniş bir bilgi verilmeden dönem olarak Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı başına tarihlenir. Ayrıntılı bilgi verilmeyen bu höyük teraslamalar ile önemli derecede tahrip edilmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1991: 347).

3.1.2.9. Kumtepe

Çanakkale İl merkezinin güneybatısında, Kumkale'nin güneyinde yaklaşık olarak Çanakkale Boğazı'ndan 2,5 km, Ege Denizi'nden 2 km uzakta yer alan höyüktür. Konumu ve çevresi bakımından önemli bir yerde bulunan höyüğün Küçük Menderes Nehri'nin batı yakasında ve nehrin Çanakkale Boğazına döküldüğü yerin yakınında, Hisarlık (Troya) ören yerinin 5 km kuzeybatısında, günümüzde nehrin oluşturduğu ovanın batı kenarında yer alır.

Höyüğün çevresinde fazla bir yükselti olmasa da 5-6 m yüksekliğe ulaşan tepeler bulunmaktadır. Sulak bir alanda oluşu bu höyüğe yerleşenler için büyük imkânlar sağlamış olduğu varsayılmaktadır. Höyüğün Küçük Menderese yakınlığı nedeniyle buraya yerleşenlerin gereksinimleri olan suyu bu nehirden sağlamış oldukları düşünülmektedir. Yakın bir zamanda tepenin üstündeki arazi sahibinin höyüğü bilinçsiz olarak tarladan

verim elde etmek için kullandığı tarım aleti ile höyüğe zarar verdiği, tahrip ettiği öğrenilmiş ve bu tahriple birlikte höyükten yaklaşık 80 römork taş parçalarının söküldüğü fark edilmiştir. Ne yazık ki yapılan tahribin sonucunda tepenin üst kısmı yok edilmiştir.

Kumtepe Höyüğü, Sadece Cincinnati Üniversitesi'nin Troya'daki kazıları sırasında, 1934 yılında J.L. Caskey ve J. Sperling tarafından saptanmamış aynı zamanda o yıl içinde J. Sperling ve H.Z. Koşay tarafından kazılmıştır. Kazı çalışmasında bazı yöntemlerle çalışma yapılmış ancak yapılan kazı yöntemi ile doğru dürüst net bir bilgi ve plan verecek bir mimari saptanmaya olanak sağlanılamamıştır. Bu kazıdan yıllar sonra höyüğün yukarıda belirttiğimiz şekilde bilinçsiz yapılan hareketlerle tahrip edildiği öğrenilmesi üzerine bölgede ikinci dönem kazıları, Troya Kazısı ekibi ve Çanakkale Müzesi'nin beraber yürüttüğü ortak çalışması ile 1993 yılında, M. Korfmann'ın yönetimiyle başlatılmıştır ve başlatılan bu kazılar 1997 yılına kadar devam etmiştir (Harmankaya-Tanırdı-Özbaşaran, 1998).

Kumtepe'nin tabakalandırılması ise birinci dönem ve ikinci dönem kazı sonuçlarında ele alınmaktadır. Bir yıl süren ve daha çok sondaj aşamasında olan ilk dönem kazısında, ana toprağa inilebildikleri iki yer olmuştur. Kültür tabakasının kalınlığının 5m olduğu belirtilmektedir. Tespit edilen iki tabaka sıralamasında klasik yöntem yerine eskiden yeniye doğru giden bir sıralama tercih edilmiştir. Alttaki eski tabakaya I, üstteki daha yeni olan tabakaya II sayısı verilmiştir. I. tabaka ise üç yapı evresine ayrıştırılarak a,b,c olmak üzere üç yapı evresi oluşturulmuştur. Yapılan çanak çömlek analizleri sonucunda Kumtepe'nin tabakaları şu şekilde sıralanmıştır: Ia: Son Kalkolitik Çağ, Ib: Son Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı I evresine geçiş, Troya I öncesi, Ic: İlk Tunç Çağı: Troya I, II: İlk Tunç Çağı IIIb. İçlerindeki Ia yapı evresinin, yaklaşık 110 cm kalınlığında olduğu belirtilmektedir. Korfmann'ın yönetimini üstlendiği ikinci dönem kazısında ise üstteki tabakalar daha önce dozerle yok edildiği için doğrudan Kumtepe Ib tabakasına girilmiştir. Daha altta ise I tabakası ile karşılaşılmıştır. Son zamanlardaki bilgilere göre Korfmann'ın tabakalanması ile Koşay-Sperling tabakalanmasıyla uyumlu olduğu belirtilmektedir. Kumtepe Ib tabakasına ait mimari bilgiler yok denecek kadar az olması ile birlikte hemen ana toprağın üzerinde yer alan bu yapı katının ilk alt evresi vardır. Buna karşın Ib tabakasında, en azından yapı tekniği öğrenebileceğimiz mimari kalıntılarla karşılaşılmıştır. Taban taş döşeli, taş duvarlı, dörtgen planlı, birbirine birleşik ortaya çıkmıştır (Harmankaya-Tanırdı-Özbaşaran, 1998).

3.1.2.10. Beşik-Sivritepe

Çanakkale il merkezinin güneybatısında, Yeniköy'ün yaklaşık 2.1 km güney-güneybatısında, Beşiğe Burnu'nun hemen kuzey doğusunda, sivri biçimli bir tümülüsün altında uzanmaktadır (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998).

Günümüzde Kumtepe gibi önemli olan Beşik-Sivritepe yerleşim yeri ile ilgili birçok kaynaktan bilgi edinebilmekteyiz. Yarımada'nın batı kıyısında, kuzeyde bulunan en önemli koy olan Koca Liman (Beşiğe Limanı) Koyu'nu kuzeyden sınırlayan Beşiğe Burnu, yuvarlak bir çıkıntı şeklinde, Ege Denizi'ne doğru bir uzantı teşkil etmektedir. Uzun bir süre Beşiktepe olarak bilinen ve yapılan kazı sonucunda Hellenistik Dönem tümülüsü olduğu anlaşılmıştır. Tepe kısmen höyük, kısmen kireçtaştan doğal bir kayanın üzerinde, alttaki yükselti ile birlikte denizden 18 metre yüksekliktedir. Ancak Asıl Tümülüs alttaki yükseltiden hariç 14,5 m olup kıyı ile tümülüsün arasında Palaeo-Kastro denilen bir tepelik veya bir yerleşme yeri vardır (Harmankaya-Tanıncı-Özbaşaran, 1998; Arık, 1953: 31-33).

Bölge Truva savaşlarının ağırlık merkezi olduğu için topografyası göz önünde bulundurularak ilk çalışmalar Truva topografyasını tespit etmek için yapılmıştır. Bu nedenle eski kaynaklar buralardan pek bahsetmez. Bölge hakkında ilk bilgileri veren Barker Webb ve yeni bazı gezginlerin Troya ile ilgili yayınlarda defalarca zikredilen ve Troya savaşının kahramanlarından biri olan Peneleos'un mezar anıtı olarak bilinen tümülüs, önce 19.yüzyılın sonunda Schliemann, daha sonra da 1924 yılında W. Dörpfeld tarafından kazılmıştır. Schliemann'ın tümülüsteki mezar odasını açmayı planlayan kazısı bir tünel şeklinde gelişmiştir. Tümülüsün bulunduğu yerdeki ana kayanın kuzeydoğu ve doğu kısımlarına kurulan köyün kalıntıları daha sonra üstte yapılan mezar tepesinin kazısından dolayı yok edilmiş ve günümüze kadar sadece 10 ila 60 cm kalınlıkta bir kültür dolgusu ile gelmiş ve bu yüzden tabakalanmasını saptamak olanaksızlaşmıştır (Arık, 1953: 31).

Bölgedeki ele geçirilen buluntulara gelince bu dönemin mimarisini aydınlatan bir bulguya rastlanmamış ancak çanak çömlek gibi buluntular hem Schliemann'ın hem de Korfmann'ın yönettiği kazılar sonucunda toplanmış ve muhtemel olarak bunların bir balıkçı köyüne ait olduğu düşünülmüştür. Schliemann'ın topladığı çanak çömlekler elle yapılmış, perdahlanmış kırmızı, kahverengi, siyah ve sarımsı renklerde açkılı mallara ait

olup, W. Lamb tarafından incelenmiştir. Ayrıca bunlarda boya bezeme, çizi-açkı gibi bezeme teknikleri de görülür (Arık, 1953: 32; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Bu bölgede bulunan buluntular Truva I ve Truva II katmanlarına benzediği kabul edilen bu görüşü K. Bittel desteklerken, Schliemann buradaki eserleri biçim bakımından farklılığından bahseder (Arık, 1953: 32-33). Korfmann'ın kazısına gelince açkı bezemeli çanak çömleklerin, tüm çanak çömlekler grubu içinde küçük bir payı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kazıda bulunan başta istiridye olmak üzere midye kabuklarının bol olması bölgede bu kabuklu deniz hayvanlarının, balığın yanında topluluğun gıda ekonomisinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Beşik-Sivritepe tümülüsünün altındaki bu ilk yerleşmenin, çanak çömlek benzerliği göze alınarak Kumtepe ile çağdaş olabileceği ileri sürülmektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

3.1.2.11. Maltepe

Çanakkale İli, Gelibolu'nun kuzeydoğusunda, Demirtepe Köyü'nün 3 km güney-güneybatısında orta boyutlu bir tepe olan Maltepe, 1982 yılında Mehmet Özdoğan tarafından bulunmuştur (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Burada araştırmada bulunan ve bu yerleşmeyi tespit eden Mehmet Özdoğan tepenin yüzeyinde toplanan malzemelerin içerisinde Kumtepe Ib (Son Kalkolitik Çağ Sonu), Troya I (İlk Tunç Çağı) evresi özellikleri taşıyan çanak çömleklerin varlığından ve bu yerin olasılıkla Kilya Tipi idollerin çıktığı, gerçek Kilya yerleşmesi olabileceğini ileri sürmüştür. Bu yerleşim yerinde Geç Antik ve Ortaçağ dönemine ait parçalara çok geniş bir alanda rastlanılmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1986: 57).

Hem Çanakkale hem de Balıkesir çevresinin Kalkolitik Çağ'ında, yerleşmelerin sayısında ciddi bir artışa rastlanır. Bu durum bölgedeki nüfus artışına paralel olarak gelişmiştir.

Bu dönemde Balıkesir ve çevresinde tespit edilen yerleşim yerleri ise, Taraççı, Sındırgı, Ovaköy I, Ovaköy III, Pamukçu, Paşaköy, Üçpınar, , Manastır Mevkii, İnboğazı Mağaraları, Tepetarla, Edincik, Emre Mevkii ve Bardakçitepe'dir.

3.1.2.12. Taraççı Mevkii

Balıkesir il merkezinin kuzeyinde, Gönen ilçesinin, Körpeağaç köyünün 2,5 km batısında, Gönen Çayı'nın kıyısında bulunan bir höyüktür. Mehmet Özdoğan tarafından saptanan Taraççı Mevkii, yeni tahrip edilip düzeltilmiş büyükçe bir höyüktür (Özdoğan,

1991: 347, Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998). Yok olan höyük konisinin ortalarında Fikirtepe, Yarımburgaz IV, Beşiktepe, Kumtepe Ib ve Troya I dönemine ait parçalar bulunmuştur. Ayrıca Son Neolitik ve İlk Tunç Çağı bulgularına rastlanmakla (Harmankaya-Tanıdı- Özbaşaran, 1998) birlikte yakınlarında Klasik Çağ'a ait büyükçe bir yerleşmenin artıkları da vardır. Höyük belgelenmeden tahrip olmuş, bu ise güney Marmara kültür silsilesinin anlaşılması için büyük kayba neden olmuştur (Özdoğan, 1991: 347).

Mehmet Özdoğan'ın bu bölgede elde ettiği bilgilere göre Taraççı Mevkii, Yarımburgaz IV kültürünün Kuzeybatı Anadolu'ya yayıldığına dair ilk buluntu yeridir (Özdoğan, 1991: 349).

3.1.2.13. Sındırgı

Balıkesir il merkezinin güneyinde, Sındırgı ilçesinin kuzeyinde bulunan ve yüzey araştırmaları sonucunda belirlenen bir yerleşim yeridir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; French, 1969: 46).

Bu yerleşim yeri ile ilgili pek bilgimiz olmamakla birlikte J. Mellart bu yerleşim yerini, Güneybatı Anadolu'nun Son Kalkolitik Çağ kültürleri ile mukayese edilebilecek yerleşim yerleri arasında göstermektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

3.1.2.14. Ovaköy I

Balıkesir İl merkezinin güneydoğusunda, Ovaköy Deresi'nin karşısında yer alır. Kuzey kenarından köy yolu geçen höyük 3 m yüksekliğinde 80 m çapında yayvan ve küçüktür (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

1959 yılında D. French tarafından araştırılmak için ziyaret edilmiştir. Yüzeyinde saptanan ve Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenen, Beşiktepe türünde siyah açık maldan bulgulara rastlanmıştır. Üstünde başka tabakaların olmaması, kazıldığında bölgedeki Son Kalkolitik Çağ kültürünün tespit edilip anlamlandırılmasını kolaylaştırmıştır (Harmankaya-Tanıdı- Özbaşaran, 1998; French, 1969: 44).

3.1.2.15. Ovaköy III

Balıkesir İli'nde Ovaköy'ün hemen yakınlarında yer alır. Höyük 12 m yüksekliğinde yaklaşık 100 m çapındadır. Höyük köy yerleşmesinin altında yer alır ve batısından geçen Ovaköy adlı derenin höyüğün batısını kestiği ve doğal olarak da kısmen tahrip ettiği gözlenmektedir. Balıkesir Ovası'nda bulunan bu yerleşme yeri ilk defa Stewart

tarafından Yalık adıyla tanıtılmıştır. Bu yerleşme aynı zamanda Mellaart'ta da aynı adla geçmektedir (Lloyd-Mellart, 1962: 183; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998)

Ovaköy I yerleşmesini ziyaret ettiği gibi bu yerleşmeyi de ziyaret eden D. French, 1959 yılında bir yüzey toplaması yapmış ve yüzeyinden Kumtepe Ib tabakasında ele geçen siyah açkılı malın benzerlerini toplamıştır. Ayrıca İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı'na ait buluntuların varlığı da bilinmektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; French, 1969: 44).

3.1.2.16. Pamukçu

Balıkesir il merkezinin güneyinde, Pamukçu Köyü'nün yaklaşık 1 km doğusunda yer alan çifte höyüktür. Yine sulak bir alanda büyükçe bir derenin batı yakasında olan höyük D. French tarafından ziyaret edilmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

1959 yılında, D. French tarafından yapılan yüzey toplamasında, Kumtepe Ib tipinde siyah açkılı maldan, Son Kalkolitik Çağ çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Bununla birlikte İlk Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı yerleşmelerinin varlığı da kanıtlanmıştır. Aynı zamanda bu bulgular göz önünde bulundurularak Nergiz adlı yerleşmenin burası olduğu düşünülmektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; French, 1969: 44-45).

3.1.2.17. Paşaköy

Balıkesir il merkezinin güneydoğusunda, Balıkesir-Bigadiç karayolunun 150 m güneybatısında, aynı adlı köyün hemen güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 8 m yüksekliğinde 90-50 m çapında oval biçiminde bir höyüktür (French, 1969: 45, Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Çiathanur adı verilen yerleşme yeri, birçok yerleşmenin olduğu gibi sulak bir alanda, büyük bir derenin doğu yakasındadır. D. French tarafından ziyaret edilen ve yine onun tarafından saptanan höyük köylülerin sulama sisteminden yararlanmak istemesi üzerine tahrip edilmiştir. Ayrıca 1959 yılında D. French tarafından saptanarak yüzeyinden Beycesultan ve Kumtepe Ib de bulunan siyah yüzlü açkılı maldan çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir (French, 1969: 45; French, 1961: 124, Fig: 5/3; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998). Yerleşmede Kalkolitik Çağ ile birlikte ilk Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Son Tunç Çağı'na ait izler bulunmaktadır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

3.1.2.18. Üçpınar

Balıkesir İl merkezinin kuzeydoğusunda, Üçpınar Köyü'nün yaklaşık 800 m güneyinde, köyden Balıkesir'e giden karayolunun 100 m kadar doğusunda yer alan bir höyüktür (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

D. French tarafından ziyaret edilen ve Hisartepeler olarak da adlandırılan yerleşme yerinin çevresinde birçok yerleşmenin aksine herhangi bir su kaynağına rastlanmamıştır. 3 m yüksekliğinde, 80 m çapında yayvan bir tepe olan höyük, ovanın kenarında, alçak tepelerin eteklerinde yer almaktadır (French, 1969: 46; Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Yüzey toplaması 1959 yılında D. French tarafından yapılmış ve bu yüzey toplamasında, MÖ. 3 ve 2. bin yıla tarihlenecek çanak çömlek parçaları ile Kalkolitik Çağ'a ait Kumtepe Ib tipinde siyah ağıllı mal grubuna ait parçalar da toplanmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

3.1.2.19. Manastır Mevkii

Balıkesir İl merkezinin kuzeyinde, Marmara Denizi'nde yer alan Avşa Adası'nın batı kıyısında bir höyüktür. İlk olarak 1994 yılında Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın saptayıp daha sonra 1995 yılında Nergis Günsenin'in tekrar uğradığı höyük, kısmen denizin içine batmış durumdadır. Kıyıdan itibaren 1.50-2.00 m derinlikte, suyun içinde, duvar ve temel parçaları, pitos ve çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Mehmet Özdoğan'ın saptadığı yerleşme yerinin su altında kalan kalıntıları N. Günsenin tarafından kısa süreli bir sualtı çalışmasıyla incelenmiştir. Mehmet Özdoğan'ın belirttiğine göre bu yerleşim yerinde, Kumtepe Ib evresinden (Son Kalkolitik Çağ sonu) Erken Demir Çağı'na kadar sürekli yerleşim devam etmiştir. Bunlarla birlikte höyüğün su dışında kalan kısmında, Antik dönem kalıntıları da bulunmaktadır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Şunu da belirtmek gerekir ki Mehmet Özdoğan tarafından saptanan daha sonra tekrar bu bölgeyi ele alan N. Günsenin ve İlhan Kayan'ın bilgi verdiği höyüğün geniş ölçüde incelenmesi ve kazılmasının Marmara Bölgesinin tarihinin aydınlatılmasında büyük bir önemi vardır (Günsenin, 1996: 363).

3.1.2.20. İnboğazı Mağaraları

Balıkesir İl merkezinin batısında, Havran İlçesinde, İnönü köyünün 1500 m güneydoğusunda, Çal Dağı'nın İnboğazı Mevkii'nde yedi ağızlı bir mağara oluşumudur (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Kökten, 1949: 914; Özdoğan, 1989: 581).

1949 yılında Balıkesir çevresinde ikinci kazısını Havran ilçesi'nin İnönü köyünde yapan Kökten bu mağaradan başka bölgede Karanlık, Aydınlık ve Andık adını taşıyan mağaraların da varlığından bahsetmiştir. Mağaraların içlerinde en büyük olan Karanlık Mağarası'dır. Kökten bu büyük olan mağarada kazı yapmış ve yukarıdan aşağıya tespit ettiği 3 tabakadan en aşağıda bulunan 3 kattaki malzemelerden siyah ve kahverengi açkılı, çizgi bezemeli parçaları Kalkolitik Çağ'a hatta Neolitik Çağ'a tarihlemiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Kökten, 1949: 814).

Kökten'in araştırmalarının yanı sıra M. Özdoğan tarafından 1987 yılında bir kez daha ziyaret edilmiş ve tarihlendirme Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Orta Çağ yerleşme yeri olarak yapılmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1989: 58).

3.1.2.21. Tepetarla

Tepetarla¹⁸ höyüğü Balıkesir İli, Manyas'a bağlı Tophisar Köyü'nün 1.7 km kuzeyinde, Bursa-Bandırma köy yolunun doğusunda, derenin yanında yer alır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

1989 yılında M. Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırmasında saptanmıştır. Bölge hakkında geniş anlamda bilgi verilmemiştir. Ancak yüzeyinde Son Neolitik Çağ-İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait buluntular toplandığı belirtilmektedir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1991: 348).

3.1.2.22. Edincik

Balıkesir İli, Bandırma İlçesi'nin, Edincik Köyü içinde yer alır. Özdoğan tarafından 1987 de bölgede yapmış olduğu çalışma sonucu saptanarak belgeleme çalışması yapılmıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998).

Edincik orta boy, teraslanmış ve kısmen de kesilmiş olan bir höyüktür. Mehmet Özdoğan, yapılaşmanın höyüğü kaplamak üzere olduğunu belirtmiştir. Höyüğün

¹⁸ Özdoğan'ın "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı" adlı makalesinde Tepetarla'dan Tepetarla Manyas-Tophisar Köyü olarak da bahsetmiştir.

yüzeyinden Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar çanak çömlek parçaları toplanmıştır. (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1989: 582).

3.1.2.23. Emre Mevkii

Balıkesir il merkezinin güneydoğusunda, Aslıhan köyünün 2,5 km güneyinde yer alan küçük bir höyüktür (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998). Özdoğan'ın Balıkesir'de 1987 yılında yaptığı araştırmalarında saptanan bu höyükle ilgili pek bilgi verilmemiştir.

Özdoğan, Kalkolitik ve Kalkolitik sonrasındaki İlk-Son Tunç Çağı ve Klasik Çağlara ait buluntu yeri olduğunu topladığı çanak çömlek parçaları ile belirtmiştir. Özdoğan'ın araştırmaları ile ortaya çıkan Emre Mevkii sürülerek yok olmaktadır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1989: 580).

3.1.2.24. Bardakçitepe

Balıkesir İli Bandırma ilçesi'nin Edincik köyünün Erdek çıkışında, doğal bir yükselti üzerinde bulunan höyüktür. Mehmet Özdoğan 1989 yılında saptamıştır (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşara, 1998).

Özdoğan, höyüğün yüzeyinden Orta Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı başına kadar bulgulara rastlamıştır ve bu yerleşim yerinin Orta Kalkolitik'den İlk Tunç Çağı başına kadar sürekli olarak yerleşme gördüğünü belirtmiştir. Bu dönemlere ait parçalar dışında 2. bin ve daha yeni dönemlere ait parçalar da vardır. Ancak höyük yol yapımları ve teraslama ile önemli derecede tahrip edilmiştir (Harmankaya-Tanıdı-Özbaşaran, 1998; Özdoğan, 1991: 348).

SONUÇ

İnsanlık tarihinde büyük bir öneme sahip olan Anadolu toprakları, tarihi yaşantıları ve kültürü kesintisiz bir şekilde içinde barındırarak eskiçağ tarihinden bu yana önemini korumaktadır. Bu önemini artıran unsurlar arasında eskiçağın önemli medeniyet merkezleri olan Akdeniz, Eski Batı, Mezopotamya ve Mısır gibi doğu medeniyetleri arasında kalması vardır. Anadolu'nun güney doğusunda Eski Şark, batısında Akdeniz medeniyetini olgunlaştıran Yunan-Roma medeniyetlerini de içine alan eski batı unsurlarının varlığı Anadolu'ya kültürler arası geçiş ve etkileşim bölgesi olma özelliği kazandırmıştır.

Yapılan araştırmalar tarih boyunca medeniyetleri içinde barındıran Mısır ve Mezopotamya topraklarında yoğunlaştırılırken Anadolu'daki araştırmalar arka planda kalmıştır.

Ancak bununla birlikte daha sonraki süreçte yerleşim tarihi Paleolitik devire dayanan ve çeşitli yerleşmelere sahne olan Anadolu'nun başta Batı ve Orta Anadolu olmak üzere diğer bölgelerinde araştırmalar yapılmıştır. Son yıllarda ise Anadolu'nun hemen hemen bütününe yayılan ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilen bu araştırmalar (yüzeysel araştırmaları ve kazılar) sonucu Anadolu'nun eskiçağ ve arkeolojisi ile ilgili eksiklikler hızla giderilmektedir.

Her ne kadar son zamanlarda araştırmalar artsa da üzerinde çalışılan bölge genelinde eskiçağ tarihine yönelik araştırmalar maalesef yeterli düzeyde değildir. Kıyı topografyasının değişmesi, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin olumsuz etkileri bölgede yapılan araştırmaların yüzeysel olmasına ve araştırmalardan elde edilen bilgilerin kısıtlı olmasına neden olmuştur. Ancak son yıllarda bölge coğrafyasını çalışan yerli ve yabancı araştırmacıların sayısında bir artışa rastlanır.

Bu çalışma, özellikle, Kuzeybatı Anadolu'da bulunan Çanakkale ve Balıkesir ilinde Paleolitik Çağ'dan Tunç Çağ'ına kadar yapılan araştırmalar sonucunda gün yüzüne çıkartılan yerleşmeler ve bu yerleşmelerin tarihsel süreç içerisinde hangi aşamalardan geçtiğini ve tarihi kalıntılarının neler olduğunu anlamak için yapılmıştır. Bununla birlikte çalışma ile bölgede varlığı artık bilinen yerleşmeler literatüre kazandırılmıştır. Çanakkale ve Balıkesir'de gerçekleştirilen tarihi ve arkeolojik araştırmalar sonucunda bölgenin Eskiçağ tarihindeki eksikliğin giderilmesi hedeflenmiştir.

Bilinen bir gerçektir ki tarih boyunca insanlar bir yeri ya da bir bölgeyi yerleşme olarak seçerken o yerin başka bölgelerle olan bağlantılarını da göz önünde bulundurarak. Yerleşime ve yaşama olanak sağlayacak temel ihtiyaçları olan su kaynaklarına yakın olan yerlere yerleşme potansiyeli göstermiştir. Gerek bu nedenler ile gerek ise tarihi açıdan büyük önem taşıması nedeniyle çalışma konumuzu oluşturan Çanakkale ve Balıkesir böyle bir alanda yer almış ve bunun sonucu olarak da her dönemde yoğun şekilde iskâna uğramıştır.

Araştırmaları 1940 öncesine dayanan ve sonrasında Kökten ile tekrar araştırması devam eden Kuzeybatı Anadolu'da son zamanlara doğru gerek çalışmalarını 1986 yılında geniş çaplı yürüten Özdoğan ve diğer Türk araştırmacılar gerekse yabancı araştırmacılar tarafından bölgenin tarih öncesi dönemleri hakkında bilgiler genişletilmiştir.

Kuzeybatı Anadolu'nun coğrafi yapısı nedeniyle sulak alanda yer alması ve yerleşime elverişli olmasına dayanarak Çanakkale ve Balıkesir'de Paleolitik Çağ aletlerine ve dönemle tarihlenen birçok buluntu yeri ve buluntulara rastlanmıştır. Bu dönemde Çanakkale'de 6 ve Balıkesir'de 6 olmak üzere toplamda 12 adet yerleşim yerine rastlanmıştır.

Çevresi dağlarla kaplı olan Balıkesir Ovası, kapalı bir havza oluşumu göstermektedir. Ovada kalın bir alüvyon oluşu Paleolitik yerleşme yerlerinin daha çok çevredeki dağ eteklerinde aranması zorunluluğu getirirken Çanakkale, Balıkesir'e nazaran az dağlıktır ve Balıkesir gibi araştırma kısıtlılığı yaşatmamıştır.

Paleolitik Çağ İnsanın bıraktığı kültür belgeleri bir başka deyişle onlardan günümüze kadar gelen kalıntılar arasında genellikle taş aletleri ve yapım aletlerinin bulunmasından dolayı bölgedeki kültüre Paleolitik (Eski Taş Çağı) ismi verilmiştir.

Çanakkale ve Balıkesir'de görülen buluntular tarih öncesi çağlardan en erken Alt Paleolitik'ten Orta Paleolitik Çağ'a geçiş dönemine tarihlenmektedir. Ancak bu illerde ele geçirilen buluntular hakkında Paleolitik döneme tarihlendirilmesi dışında özelliklerine dair çok ayrıntılı bilgi verilmesi söz konusu değildir. Bunun nedeni ise yetersiz araştırma ve buluntuların ayrıntı verecek kadar fazla olmamasıdır.

Epipaleolitik de denen Mezolitik Çağda, insanlar araç yapımında faydalandıkları taş aletleri daha kullanışlı hale getirmişlerdir. Besin üretimine geçmekle birlikte yine yoğun geçim kaynağının avcılık ve toplayıcılık olduğu görülmektedir. Balıkesir'de bu döneme ait

bilgilere rastlanmamakla beraber Çanakkale’de, Gelibolu Yarımadası yüzey araştırmasında saptanan Ören Mevkii’dir. Buranın geçici bir konaklama yeri olmakla birlikte Çanak çömlek bulunmadığından yontma taş buluntularının tarihlendirilmesinin zor olduğu belirtilerek şimdilik sadece Epipaleolitik Çağ’a tarihlenmiştir.

İnsanın Epipaleolitik/Mezolitik Çağ’dan sonra yaşadığı ve köklü bir değişikliğin olduğu bir başka evre Neolitik Çağdır. İnsanlık tarihinin en önemli aşamalarından biri olan ve insan yaşantısında hem ekonomik hem de sosyal alanda önemli adımlar atılarak yeniliklerin ortaya çıktığı bu çağa ait çok fazla yerleşime rastlanmasa da Özdoğan’ın son zamanlarda gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında bölgede Neolitik döneme tarihlenen buluntu yerleri tespit edilmiştir. Kuzeybatı Anadolu’da Çanakkale ve Balıkesir illerindeki buluntu yerlerinin çoğu Çanak Çömleksiz Neolitik’e dayandırılmaktadır. Çanakkale’de 6, Balıkesir’de 3 olmak üzere toplamda 9 yerleşim yerine rastlanmıştır. Ancak bazı yerleşim yerleri günümüz insanları tarafından bilinçsizce hareketler sonucunda tahribe uğramıştır.

Çanakkale ve Balıkesir illerinde yapılan yüzey toplaması ve araştırmalarında neolitik çağ tarihlenen buluntular temel olarak çakmaktaşı, obsidyen, mikrodilgiler, yuvarlak kazıyıcılar, yalın mallardan çanak çömlek parçalarıdır. Neolitik Çağ yerleşmelerinde elde edilen buluntular genel olarak bu dönemin belirgin özelliklerini taşımakla birlikte bu dönemde başlayan tarımsal faaliyet içerikli malzemelerdir.

Neolitik Çağ sonrasında yaşanan Kalkolitik Çağ, uygarlık ve yaşam biçiminde Neolitik Çağ’da yaşanan gelişmelere göre köklü değişiklik olmamış olmasına rağmen tarım ilerlemiş, tarımda kullanılan aletler daha da gelişmiştir. Bu çağda yaşanan en önemli gelişmeler insanoğlunun madeni keşfi ile beraber taş aletlerin yerini bakırın almış olmasıdır. Başlangıçta maden ziynet eşyası ve iğne gibi eserlerin yapımında kullanılacak kadar azdı. Daha sonraları, madenin artmasına bağlı olarak, silahlar da madenden yapılmaya başladı. Ancak eski devrin cilalı taş baltaları, obsidyen aletleri, kemik ve pişmiş topraktan yapılan araç-gereçler de az da olsa varlığını ve kullanımını sürdürmüştür.

Kuzeybatı Anadolu’da Çanakkale ve Balıkesir’de 1940’lardan başlayan ve son zamanlarda Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda, Kalkolitik Çağ verilerine ve yerleşim yerlerine ulaşılmıştır ve bu şehirlerde Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Çağlara göre daha fazla yerleşim yerlerine rastlanmıştır. Balıkesir’de 14, Çanakkale’de 11 olmak üzere toplamda 25 yerleşim yerine rastlanmıştır. Ancak bu döneme ait yerleşme yerlerinin birçoğu büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Bu şehirlerdeki araştırmalar sırasında ele geçirilen buluntuların çoğu Kumtepe Ib evresi yani Son Kalkolitik ağ sonuna tarihlendirmekle birlikte çok azı Orta ve Son Kalkolitik'e tarihlendirilmiştir. anakkale ve Balıkesir illerinde bulunan buluntular siyah açkılı maldan parçalar, siyah ve kahverengi açkılı, çizgi bezemeli parçalar, Kumtepe Ib, Kumtepe Ia ve Kalkolitiğe ait çanak çömlek parçalardır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1995). Anadolu Uygarlıkları, İzmir.
- _____. (1999). Anadolu'nun Kültür Tarihi, Ankara.
- _____. (2008). Anadolu'nun Kültür Tarihi, Ankara.
- Akok, M. (1948). "Alaca Höyük Hafriyat Heyeti'nin 1947 Çalışmaları" *Belleten* 12/45, 237-241.
- _____.(1979). "Alacahöyük'te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler", *Türk Tarih Kongresi 8*, Ankara, 107-113.
- Aktüre, S. (1997). Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, İstanbul.
- Alkım, U.B. (1960). "1959 İslahiye Bölgesi Araştırmaları: Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Sondajı", *TAD 10/1*, Ankara, 7-9.
- _____.(1962a). "1960 Yılı Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı" *TAD 11/1* (1961), Ankara, 5-6.
- _____.(1962b). "Tilmen Höyük Çalışmaları (1958-1960)", *Belleten* 26/103, 447-501.
- _____. (1963a). "Haberler-Kazılar: Tilmen Höyük Kazısı" *Belleten XXVII*, 537-541.
- _____.(1963b). "Summary of Archaeological Research: Tilmen Höyük Kazısı", *Belleten XIII*, 27-28.
- _____.(1964a). "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı 1962", *TAD 12/1*, Ankara, 5-7.
- _____.(1964b). "Haberler-Kazılar: İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı", *Belleten XXVIII*, 564-568.
- _____.(1964c). "Recent Archaeological Research in Turkey: Tilmen Höyük", *AS 14*, 23-25.
- _____.(1967a). "Explorations and Excavations in Turkey, 1964", *Anatolica 1*, 5-17.
- _____.(1967b). "İslahiye Bölgesi Araştırmaları: Tilmen ve Gedikli Höyük Kazıları 1964", *TAD 14/1-2*, Ankara, 69-78.
- _____.(1968). "Explorations and Excavations in Turkey, 1965 and 1966", *Anatolica 2*, 1-76.
- _____.(1970a). "İslahiye Bölgesi Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı", *Belleten 34*, 490-494.
- _____.(1970b). "İslahiye Bölgesi Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı (1969)", *TAD 18/2*, Ankara, 29-35.

- _____.(1970c). “Recent Archaeological Research in Turkey: Work in the Islahiye Region and the Excavation at Timen Höyük”, *AS* 20, 29-31.
- _____.(1970d). “Explorations and Excavations in Turkey, 1967 and 1968”, *Anatolica* 3, 1-91.
- _____.(1971). “İslahiye Bölgesi Çalışmaları: Tilmen ve Kırışkal Höyük Kazıları”, *Belleten* XXXV, 341-344.
- _____.(1972). “Tilmen ve Kırışkal Höyük Kazıları (1971)”, *TAD* 19/2, Ankara,39-50.
- _____.(1973a). “Tilmen Höyük and The Samsun Region”, *AS* 23, 62-65.
- _____.(1974a). “Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları (1971)”, *TAD* 20/2, Ankara, 5-16.
- _____.(1974b). “Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1972)”, *TAD* 21/2, Ankara, 23-30.
- _____.(1975). “İkiztepe Kazısının 1974 Dönemi Çalışmaları”, *Belleten* 39, 565-567.
- _____. (1976). “1975 Samsun Bölgesi Araştırmaları ve İkinci Dönem İkiztepe Kazısı”, *Belleten* 40, 717-719.
- _____.(1977). “1976 Yılı İkiztepe Kazısı”, *Belleten* 41, 624-627.
- _____.(1978). “Tilmen Höyük and the Samsun Region”, *Anatolian Studies* 23, 62-65.
- _____.(1979a). “İkiztepe Kazısı: İlk Sonuçlar”, *Türk Tarih Kongresi* 8, 151-157.
- _____.(1979b). “İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları”, *Belleten* 43, 890-892.
- _____.(1980). “İkiztepe Kazısı 1979 Çalışmaları”, *Belleten* 44, 621-623.
- _____.(1981). “İkiztepe Kazısı 1980 Çalışmaları”, *Belleten* 45, 379-383.
- Arık, R.O. (1933). “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alişar Hafriyatı” *Türk Tarih*”, *Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I, 22-63.
- _____. (1953). *Turuva Klavuzu*, I. Tarih, II. Kazıların Tarihi, III. Kazıların Neticeleri, VI. Turuvayı Nazıl Gezmeli?, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Arsebük et al., Arsebük, G., Howell, FC., Özbaşaran, M. (1990). “Yarımburgaz Mağarası 1988”, *KST* XI/I, 9-38.
- _____. (1991). “Yarımburgaz 1989” *KST* XIII/I, 17-41.
- _____. (1992). “Yarımburgaz 1990” *KST* XIII/I, 1-21.
- Arsebük, G. (1974b). “Tülintepe Kalkolitiğinden Mikrolit Özellikler Gösteren Bir Buluntu Topluluğu”, *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, 143-147.

- _____. (1986). “Altınova’da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağ’ın Sonuna Kadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu”, *Türk Tarih Kongresi 9*, Ankara, 67-72
- _____. (1995). İnsan ve Evrim, İstanbul.
- Arsebük, G.- Korfmann M. (1976) “Tülintepe Kazılarında Sapan Taneleri Toplu Buluntus, 1972”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 134-144.
- Arsebük,G.- Özbaşaran, M. (2001) “ Cave of Yarımburgaz”, İstanbul University’s Contributions to Archaeology in Turkey 1932-2000, İstanbul, 5-7.
- _____. (1994). “Yarımburgaz Mağaraları Pleistosen’den Bir Kesit”, *TTKong.* 11, 17-29.
- Bilgi, Ö. (1985). “İkiztepe Kazılarının 1983 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı VI*, 55-64
- _____.(1986). “İkiztepe Kazılarının 1984 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı VII*,111-118
- _____.(1987). “İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII*, 149-156.
- _____.(1988). “İkiztepe Kazılarının 1986 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı IX*, 169-175.
- _____.(1989). “İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XI*, 201-209.
- _____.(1990). “Samsun-İkiztepe Kazılarının 1988 Dönemi Sonuçları ve Çevre Araştırmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XI/I*, 211-220.
- _____.(1991). “İkiztepe Kazılarının 1989 Dönemi Sonuçları ve Restorasyon Çalışmaları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XII/I*, 241-246.
- _____.(1993). “İkiztepe Kazılarının 1991 Dönemi Sonuçları ve Restorasyon Çalışmaları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XIV/I*, 199-211.
- _____.(1994a). “İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XV/I*,235-244.
- _____.(1994b). “İkiztepe Kazılarının 1990 Dönemi Sonuçları ve Restorasyon Çalışmaları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XV/I*, 583-596.
- _____.(1995). “İkiztepe Kazılarının 1993 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XVII/I*, 141-160
- _____.(1996). “İkiztepe Kazılarının 1994 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XVII/I*, 157-168.

- _____.(1997). “İkiztepe Kazılarının 1995 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII/I*,145-161.
- _____.(1998). “İkiztepe Kazılarının 1996 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX/I*, 323-356.
- _____.(1999). “İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XX/I*, 485-505.
- _____.(2000). “İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XXI/I*, 381-396.
- _____.(2001). “İkiztepe Kazılarının 1999 Dönemi Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı XXII/I*, 315-326.
- Boessneck, J.-von der Driesch, A. (1976b). “Norşun Tepe ve Diğer Höyüklerde Ele Geçen Kemik Buluntularına Göre Altınova'nın Tarih Öncesi Yabani Hayvanları”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 60-69.
- Bostancı, E.Y. (1952). “Gökırmak Vadisinde Prehistuvar Araştırmaları. Yeni Paleolitik Buluntular”, *DTCFD 10/2*, 137-142.
- Bostancı, E.Y. (1962). “Belbaşı Kaya Sığınağında Bulunan Üst Paleolitik ve Mezolitik Endüstri, Belbaşı Kültürü”, *Bellekten 26/102*, 233-251.
- _____. (1968). “Beldibi ve Mağaracıkta Yapılan 1967 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular”, *TAD 16/1*, 51-60.
- Burney, C.A. (1956). “Northern Anatolia Before Classical Times” *Anatolian Studies 6*, 179-203.
- _____.(1958). “Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age”, *Anatolian Studies VIII*, 157-209.
- Çambel, H. (1971). “Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmalarının Kültür Bakımından Önemi”, *Atatürk Konferansları IV*, 25-40.
- _____. (1951). “Archaeologischer Bericht aus Anatolien”, *Orientalia, sayı: 16*, 263-270, Roma.
- Çetin, B.-Özşahin, E. (2011). “Turizm ve Mekansal Değişime Etkileri Yönüyle Gönen (Balıkesir) Termal Kaynakları”, *Turkish Studies 6/2*, 317-340.
- Çıvgın, İ., Yardımcı, R. (2007). *İlk Çağ Tarihi*, Ankara
- Çiğdem, S. (1996). *Eski Anadolu İnsanın Geçim Kaynakları ve Yaşama Biçimleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Darkot, B. (1945). “Çanakkale”, *İslam Ansiklopedisi Cilt 3*, İstanbul, 331-340.

- _____. (1953). Çanakkale Boğazının Coğrafyası, İ.Ü. Çanakkale Haftası, 1952, İstanbul, 87-95.
- Dinçol, A. M. (1982). "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, 18-120.
- Durmaz, G. (1995). Balıkesir Şehri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul.
- _____. (2000). Balıkesir Ovası ve Çevresi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duru, R. (1980). "Recent Archaeological Research in Turkey: Kuruçay, 1979", *Anatolian Studies 30*, 224-225.
- _____. (1981a). "Kuruçay Höyüğü Çalışma Raporu 1979", *KST II*, 48-51.
- _____. (1981b). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1980", *KST II*, 48-51.
- _____. (1981c). "Recent Archaeological Research in Turkey: Kuruçay, 1980" *Anatolian Studies 31*, 195-196.
- _____. (1983). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1981", *KST IV*, 31-38.
- _____. (1984). "Kuruçay Höyüğü 1982", *KST V*, 67-69.
- _____. (1985). "Kuruçay Höyüğü 1983", *KST VI*, 5-10.
- _____. (1986a). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1984", *KST VII*, 23-27.
- _____. (1996b). "Göller Bölgesinde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş" Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, İstanbul, 48-49.
- _____. (1986b). "Kuruçay Höyüğü Kazıları ve Anadolu Tarihöncesine Katkıları", *TTKong 9*, Ankara, 55-61.
- _____. (1987a). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1985", *KST VIII*, 75-80.
- _____. (1987b). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1985 Çalışmaları Raporu", *Bulleten 51*, 305-313.
- _____. (1988a). "Kuruçay Höyüğü Kazıları 1986", *KST IX*, 65-70.
- _____. (1988b). "Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1986-1987 Çalışmaları Raporu" *Bulleten 52*, 553-666
- _____. (1989). "Kuruçay Höyüğü Kazıları-1987", *KST X*, 57-60.
- _____. (1990). "Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1988 Çalışma Raporu", *KST XI/1*, 81-90.
- _____. (1991). "Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1988 Çalışma Raporu", *Höyük 1*, 1-6.
- _____. (1994). Kuruçay Höyük-I, 1978-1988 Kazıları Sonuçları, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri, Ankara.

- _____. (1996a). Kuruçay Höyük-II, 1978-1988 Kazıları Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri, Ankara.
- _____.(1996b). “Göller Bölgesinde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, İstanbul, 48-59.
- Erzen, A. (1992). Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara.
- Esin, U. (1975). “Recent Archaeological Research in Turkey: Tülintepe 1974” *Anatolian Studies* 25, 50-51.
- _____.(1976b). “Tülintepe Kazısı 1972” *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 119-133.
- _____. (1979b). “Tülintepe Kazısı 1973” *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 115-119.
- _____. (1979c). “ Tepecik ve Tülintepe Kazıları” *Türk Tarih Kongresi 8*, Ankara, 65-76.
- _____.(1981a). “1979 Değirmentepe Kazıları” *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 91-99.
- _____. (1981b). “1980 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kazısı Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı III*, 39-41.
- _____.(1983). “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1981 Yılı Sonuçları IV”, *Kazı Sonuçları Toplantısı IV*, 39-48.
- _____.(1984). “1982 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kazısı Sonuçları” *Kazı Sonuçları Toplantısı V*, 71-80.
- _____.(1985a). “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı VI*, 11-29.
- _____.(1985b). “Recent Archaeological Research in Turkey: Değirmentepe (Malatya), 1984”, *Anatolian Studies* 35, 188.
- _____.(1986). “Doğu Anadolu’da Bulunan Obeyd Tipi Çanak Çömlek ve Değirmentepe (Malatya) Kazısı”, *Türk Tarih Kongresi 9*, 81-92.
- _____.(1987a). “Recent Archaeological Research in Turkey: Değirmentepe 1986”, *Anatolian Studies* 37,184-185.
- _____.(1989). “An Early Trading Center in Eastern Anatolia”, *Anatolia and Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara, 135-141.
- _____.(2000a). “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazıları” *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara, 80-86.
- _____.(2000b). “Tülintepe Kurtarma Kazıları” *Türk Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara, 87-90.

- Ersin,U.-Arsebük, G. (1974a). "Tülintepe Kazısı, 1971" *Türk Arkeoloji Dergisi* 20/2, Ankara, 63-78.
- _____.(1974b). "Tülintepe Kazısı, 1971" *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 137-143.
- _____.(1982). "Tülintepe Kazısı, 1974" *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, Ankara, 119-125.
- Esin et al., Esin,U.-Arsebük, G.-Özdoğan, M. (1987). "Değirmentepe Kazısı, 1978", *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 77-82.
- Esin, U.-Harmankaya,S. (1986). "1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı VII*, 53-86.
- _____. (1987). "1985 Değirmentepe (Malatya İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı" *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII*, 95-138.
- _____.(1988). "1986 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı IX*, 79-126.
- French, D. H. (1969). "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia-II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas" *Araştırma Sonuçları* 19, London, 41-98.
- _____.(1962a). "Can Hasan, Karaman 1961", *Türk Arkeoloji Dergisi* 11/2, Ankara, 36-37.
- _____.(1962b). "Excavations at Can Hasan. First Preliminary Report 1961", *Anatolian Studies* 12, 27-40.
- _____.(1963). "Excavations at Can Hasan. First Preliminary Report 1962", *Anatolian Studies* 13, 29-42.
- _____.(1964a). "Can Hasan, Karaman 1962", *Türk Arkeoloji Dergisi* 12/1 Ankara,21-22.
- _____. (1964b). "Excavations at Can Hasan. Third Preliminary Report 1963", *Anatolian Studies* 14, 125-137.
- _____.(1965a). "Can Hasan, Karaman 1963 ve 1964", *Türk Arkeoloji Dergisi* 13/2, Ankara,27-31.
- _____.(1965b). "Excavations at Can Hasan. Fourth Preliminary Report 1964", *Anatolian Studies* 15, 87-94.
- _____.(1966). "Excavations at Can Hasan. Fifth Preliminary Report 1965", *Anatolian Studies* 16, 113-124.
- _____. (1967a). "Can Hasan, Karaman 1965", *Türk Arkeoloji Dergisi* 14/1-2, Ankara, 145-150.

- _____.(1967b). “Excavations at Can Hasan. Fifth Preliminary Report 1966”, *Anatolian Studies* 17, 165-178.
- _____. (1968a). “Can Hasan, Karaman 1967”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 16/1, Ankara 89-93
- _____.(1968b). “Excavations at Can Hasan. Sixth Preliminary Report 1967”, *Anatolian Studies* 18, 45-53.
- _____.(1968c). “Can Hasan, Karaman 1967”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 15/1, Ankara, 69-73.
- Gündüzalp, N. (1986). “İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular”, *TTKong.* 9, Ankara, 49-54.
- Günsenin, N. (1996). “1994 Yılı Marmara Adaları Sualtı Araştırmaları” (*Araştırma Sonuçları Toplantısı XIII/I-1995*) Yayın no: 1809, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları: 95-06-Y-0001-1809, 357-373, Ankara.
- Harmankaya, S.-Tanındı, O. (1996). TAY, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Havuzbaşı Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Mısırkışlası Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Çavuştarla Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Üyücekler Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Nergisköy Höyüktepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Koca Hıdır *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Eşenköy Höyüktepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Demirtaş Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- _____. (1996). Aslantepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.

- _____.(1996). Taşlıtarla Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya, S., Tanındı, O., Özbaşaran, M. (1997). Anzavurtepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Çalça Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Gavurtarla *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Değirmenlik Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Karaağaçtepe(Protesilaos Tümülülüsü *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Kaynarca Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Taraççı *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Tütüncüyolu *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1997). Musluçeşme Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II-Neolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Taraççı *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Tepetarla *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Karaağaçlar Höyüğü *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Edincik *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Kilisetepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Baştepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Ağaçtepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Akbaş *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Karaağaçtepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Tepecik *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Kalanuro *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Pazarköy Üyücek *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Kumtepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Sındırgı *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Ovaköy I *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Ovaköy III *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). Asartepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.

- _____.(1998). Pamukçu *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Beşik-Sivritepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Paşaköy *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Üçpınar *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Maltepe *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____.(1998). Manastır Mevkii *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- _____. (1998). İnboğazı Mağaraları *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III-Kalkolitik*, İstanbul.
- Harmankaya, S.(1993). “Tülintepe Höyüğü (Elazığ) Maden Buluntuları” *Arkeometri Sonuçları Toplantısı VIII*, Ankara 369-379.
- Hauptmann, H. (1970a). “Norşun Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu”, *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları*, Ankara, 103-113.
- _____.(1970b). “Die Grabungen auf dem Norşun Tepe 1969”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 18/2, 111-121.
- _____.(1971a). “Recent Archeological Research in Turkey: Norşun Tepe 1970” *Anadolu Studies XXI*, 19-21.
- _____.(1971b). “Norşun Tepe Kazısı, 1969” *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara, 71-79.
- _____.(1972a). “Recent Archaeological Research in Turkey: Norşun Tepe 1971” *Anatolian Studies XXII*, 25-27.
- _____.(1972b). “Norşun Tepe Kazısı, 1970” *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara, 87-101.
- _____.(1973). “Recent Archaeological Research in Turkey: Norşun Tepe 1972” *AS* 23, Ankara,49-52.
- _____.(1974a). “Norşun Tepe Kazısı, 1971” *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 71-85.
- _____.(1974b). “Die Grabungen auf dem Norşun Tepe 1972. Bericht über die 5. Kampagne”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 21/1,Ankara,59-73.
- _____.(1975). “Recent Archaeological Research in Turkey: Norşun Tepe 1975” *AS* 25, Ankara, 35-38.
- _____.(1976a). “Die Grabungen auf dem Norşun Tepe 1973. Bericht über die 6. Kampagne”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 23/1,Ankara,65-86.

- _____.(1976b). “Norşun Tepe Kazısı, 1972” *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 41-59.
- _____.(1979a). “Norşun Tepe Kazısı, 1973” *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 43-60.
- _____.(1979b). “Kalkolitik Çağ’dan İlk Tunç Çağı’nın Bilimine Kadar Norşun Tepe’de Yerleşmenin Gelişimi”, *Türk Tarih Kongresi 8*, Ankara, 55-64.
- _____.(1982). “Norşun Tepe Kazısı, 1974” *Keban Projesi 1974 Çalışmaları*, Ankara, 13-40.
- Kansu, Ş.A. (1939). “Türk Tarih Kurumu’nun Prehistorik Araştırmaları”, *Bulleten 3/9*, 93-97
- _____. (1943a). “Anadolu’da Yeni Paleolitik Buluntular”, *DTCFD 1/5*, 189-191.
- _____. (1943b). “Ankara ve Civarının Prehistoryasında Yeni Buluşlar”, *TTKong. 2*, Ankara, 35-48.
- _____. (1960). “İstanbul ve Trakya Bölgesinde Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Bulleten 24*, 708-710.
- _____. (1961). “Haberler: İstanbul-Trakya Bölgesinde Tarihöncesi Araştırmaları”, *Bulleten 25*, 519-520.
- _____. (1963). “Marmara Bölgesi’nde ve Trakya’da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar (1959-1962)”, *Bulleten 27/108*, 657-671.
- _____. (1964). “Marmara Bölgesi’nde ve Trakya’da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar”, *Atatürk Konferansları I*, Ankara, 205-213.
- _____. (1965). “Haberler-Kazılar: Marmara ve Trakya Bölgesinde Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Bulleten 29*, 547-548.
- _____. (1966). “Haberler-Kazılar: Marmara ve Trakya Bölgesinde Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Bulleten 30/119*, 491-492.
- _____. (1972). “Yarımburgaz (Küçükçekmece-İstanbul) Mağarasında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Prehistorya Araştırmaları ve Tuzla Kalkolitiğinde Yeni Gözlemler”, *TTKong 7*, Ankara, 22-32.
- _____. (1977). “Marmara ve Trakya Bölgesi’nde Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Bulleten 41*, 628-630.
- Kınal, F. (1991). Eski Anadolu Tarihi, Ankara.
- Korfmann, M. (1986b). “Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı VII-1985*, Ankara, 229-238,.
- _____. (1987). “Beşik Tepe” *Arkeoloji ve Sanat 36-37*, İstanbul, 2-7.

- _____. 1989). "1987 Yılı Beşik-Sivritepe, Beşik-Koyu ve Troia Çalışmaları", *Kazi Sonuçları Toplantısı XI-1988*, Ankara, 323-330.
- Koşay, H.Z. (1941). "Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı, 1940 Çalışmaları ve Neticeleri" *Bulleten 5/17-18*, 1-8
- _____.(1943). "Türk Tarih Kurumu Tarafından Alacahöyük'te Yapılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler", *Türk Tarih Kongresi 2*, Ankara,21-32
- _____.(1948b). "Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası", *Türk Tarih Kongresi 3*, Ankara 169-177.
- _____.(1952). "Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları", *Türk Tarih Kurumu Kongresi 4*, Ankara, 364-367.
- _____.1963). "Alaca-Höyük ve Güllücek Buluntularına Göre Anadolu ve Balkanlar Prehistuvarı Arasındaki İdentite ve Diversete'ler", *Bulleten 27/106*, 297-304.
- _____.(1984). Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, Ankara.
- Kökten, İ. K. (1943b). "Kars'ın Tarihöncesi Hakkında İlk Kısa Rapor", *Bulleten 7/27*, 601-613.
- _____. (1944a). "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt ve Çevresinin Yeri", *DTCFD 3/5*, 465-484.
- _____. (1944b). "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Bulleten 8/32*, 659-680.
- _____.(1947a). "1946 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları, Antalya, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep Çevreleri Haberler" *Bulleten 10/38*, 224.
- _____.(1948). "Karsın Tarih Öncesi" *Türk Tarih Kongresi 3*, 194-204.
- _____. (1949). "1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor" *Bulleten, 13/52*, 811-829 (Fra. 830-831), Ankara.
- _____. (1951). "Kuzey-Batı Anadolu'nun Tarih Öncesi Hakkında Yeni Gözlemler", *DTCFD 9/3*, 201-213.
- _____. (1952). "Anadolu Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-1948 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *TTKong. 4*, 195-209.
- _____. (1955). "Antalya'da Karain Mağarasında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *Bulleten 19/75*, 271-283.
- _____. (1957). "Antalya'da Karain Mağarasında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *TAD 7/1*, Ankara, 46-48,
- _____. (1960). "Anadolu-Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş", *TAD 10/1*, Ankara, 47-48.

- _____. (1962a). "Maraş ve Antalya Vilayetinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor", *TAD XI/1*, Ankara, 40-41.
- _____. (1962b). "Ein Kerzer Bericht über Dauernde Untersuchungen der Urgeschichte in Maraş und Antalya", *Türk Arkeoloji Dergisi XII/1*, 42-44.
- _____. (1971a). "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara, 13-22.
- _____. (1971b). "Keban Barajı Gölü Çevresinde Taş Devri Buluntuları, 1969", *Atatürk Konferansları IV-1970*, Ankara, 125-132.
- _____. (1972). "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1970", *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara, 1-2.
- _____. (1974). "Keban Baraj Gölü Alanında Dip Tarih Araştırmaları, 1971", *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 1-5.
- _____. (1975). "Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri", *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 95-104.
- _____. (1976). "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1972", *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 1-3.
- Kökten et. Al., Kökten İ.K.-Özgüç, N.-Özgüç, T. (1945). "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor" *Belleten 9/35*, 361-400, Ankara.
- Lamb, W. (1932). "Schliemann's Prehistoric Sites in the Troad" *PZ sayı:23*, Berlin, 111-131,.
- Lloyd, S. (1957) "Beycesultan Excavations 1956" *TAD 7/1*, 42-43.
- _____.(1958). "Beycesultan Excavations 1956" *TAD 8/1*, 12-13.
- _____.(1998). Türkiye'nin Tarihi, Çev. E. Varinlioğlu, Ankara.
- Lloyd , S.- Mellaart, J. (1955). "Beycesultan Excavation First Preliminary Report", *AS 5*, London 39-92.
- _____. (1956). "Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report" *AS 6*, 101-135.
- _____.(1957). "An Early Bronze age Shrine at Beycesultan", *AS 7*, 27-36.
- _____.(1958). "Beycesultan Excavations" *AS 8*, 93-125.
- _____.(1959). "Beycesultan Excavations" *AS 9*, 35-50.
- _____.(1962). Beycesultan I, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Levels, British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Maisels, C. K. (1999). *Uygarlığın Doğuşu*, Ankara.

- Mellaart, J. (1955). "Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia" *Ist Mitt, Sayı:6*, 53-88, Tübingen.
- _____.(1958a). "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean", *AJA 62*, 9-33.
- _____.(1958b). "Excavations at Hacilar. First Preliminary Report", *AS 8*, 127-156.
- _____.(1959a). "Excavations at Hacilar. Second Preliminary Report", *AS 9*, 51-65.
- _____.(1959b). "Hacilar-Burdur Excavations 1958", *TAD 9/1*, Ankara, 23-24.
- _____.(1960a). "Excavations at Hacilar. Third Preliminary Report 1959", *AS 10*, 83-104.
- _____.(1960b). "Excavations at Hacilar. 1959", *TAD 10/1*, Ankara, 67-68
- _____.(1961). "Excavation at Hacilar. Fourth Preliminary Report 1960", *AS 11*, 39-75.
- _____.(1962). "Excavations. 1960", *TAD 11/1*, Ankara, 29-34.
- Memiş, E. (1989). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya,
- Naumann R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara.
- Özdoğan, M. (1982). "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *TAD 26/1*, Ankara, 37-49,
- _____.(1983). "Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 Yılı Çalışmaları", *KST IV*, 137-142,
- _____.(1984). "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları, 1982", *AraST I*, 63-68.
- _____. (1985). "1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *AraST II*, 221-232.
- _____. (1986a). "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *AraST III*, 409-420.
- _____. (1986b). "Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları", *TTKong. 9*, 29-39.
- _____. (1986c). "Prehistoric Sites in the Gelibolu Peninsula", *Anadolu Araştırmaları Sayı: 10*, Prof.Dr. U.B. Alkım Hatıra Sayısı, İÜEFY, İÜEF Basımevi, İstanbul, 51-57,
- _____. (1988). "1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", *AraST V*, 157-174.
- _____. (1989). "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İleri Yüzey Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı VI-1988*, Ankara, 571-590.
- _____. (1990). "Yarımburgaz Mağarası", *Türk Tarih Kongresi 10*, Ankara 373-388.

- _____. (1990a). "1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII-1989*, Ankara, 443-466,
- _____. (1990b). "Yarımburgaz Mağarası", *TTKong.10*, Ankara, 373-388.
- _____. (1991). "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı XII/I*, Ankara, 345-375.
- Özgüç, T. (1947a). "Yümüktepe Kazıları", *Bulleten 11/41*, 168-169.
- _____. (1948). "Samsun Hafriyatının 1941-42 Yılı Neticeleri", *Türk Tarih Kongresi 3*, Ankara, 393-419.
- Özsait, M. (1979). "Burdur Çevresinde Yeni Prehistorik Yerleşmeler", *TTKong 8*, Ankara, 101-106.
- _____. (1986). "Burdur Çevresinde Prehistorik Yerleşmeler", *TTKong 9*, Ankara, 63-66.
- _____. (2001). "The Lakes Region Survey and Harmanören Excavation", İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey 1932-2000.
- Prezeworski, St. (1943). "Anadolu Bronz Buluntularının Ehemmiyeti" *Türk Tarih Kongresi 2*, 608-617.
- Sayar, M. Hamdi (1994). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1992", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XI*, 129-136.
- _____. (1995). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1993", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XII*, 61-66.
- _____. (1996). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1994", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XIII/I*, 49-53.
- _____. (1997). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XIV/I*, 107-113.
- _____. (1998). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XV/I*, 323-330.
- _____. (1999). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1997", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XVI/I*, 423-431.
- _____. (2000). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1998", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 17/1*, 254-250
- _____. (2001). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1999", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 18/1* 289-300.
- _____. (2002). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2000", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 19/2*, 99-110.

- _____.(2007). “Doğu Trakya”, (*TÜBA-AR 10*), 113-115.
- Sevin, V. (2003). Anadolu Arkeolojisi, İstanbul.
- _____.(1999). Anadolu Arkeolojisi, İstanbul.
- Sevin , V. – Caneva, I. (1995). “1993 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, *KST XVI/I*, 27-42.
- _____.(1996). “1994 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, *KST XVII/I*, 71-93.
- Sevin , V. – Caneva, I. – Köroğlu, K. (1996). “1995 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, *KST XVII/I*, 23-41.
- Şenel, A. (1995). İkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal ve Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Ankara.
- Şenyürek, M. S.(1954). “A Note on the Skulls of Chalcolithic Age from Yümüktepe”, *Bulleten 18/69*.
- _____.(1959). “Tıkalı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine Dair Bir Not”, *Bulleten 23*, 9-26.
- _____. (1961). “Altındere’nin Üst Aşöleen Endüstrisi” *Bulleten 25/98*, 149-161.
- Şenyürek M. S. -Bostancı, Y. (1958a). “Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları” *Bulleten 22/86*, Ankara, 147-156.
- _____. (1958b). “Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri” *Bulleten 22/86*, 171-190.
- Tağıl, Ş. (2003). Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuncel, M. (1993a). “Çanakkale Boğazi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi 8*, İstanbul, 199-203.
- _____. (1993b). “Çanakkale”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi 8*, İstanbul, 197-199.
- Umar, B. (1999). İlkçağda Türkiye Halkı, İstanbul.
- Ünsal V. (2006). *Çoruh Havzası Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle/ Bayburt- İspir- Yusufeli*. Trabzon.
- _____. (2015). “First Traces of Settlement in Çanakkale and Gallipoli Peninsula”, *The Journal of International Social Research Volume:8, Issue: 40*, October, 340-346.
- Yalçınkaya, I. (1987). “1985 Yılı Karain Kazıları”, *KST VIII*, 21-38.
- _____. (1988). “1986 Yılı Karain Kazıları”, *KST IX*, 15-38.
- _____. (1989). Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası, Ankara.
- _____. (1990). “1988 Yılı Karain Kazıları”, *KST XI/I*, 39-57.
- _____. (1991). “1989 Yılı Karain Kazıları”, *KST XII/I*, 43-70.

_____. (1992). “1990 Yılı Karain Kazıları”, *KST XIII/I*, 33-54.

_____. (1993). “1991 Karain Kazıları”, *KST XIV*, 23-42.

_____. (1994). “1992 Karain Kazıları”, *KST XV/I*, 23-42.

_____. (1995). “Karain Kazıları, 1993”, *KST XVI/I*, 1-25.

_____. (1996). “Karain Kazıları, 1994”, *KST XVII/I*, 49-70.

Yalçınkaya et al., , I. (1997). “1985-1995 Karain Kazıları Işığında Anadolu Paleolitiği'nin Önemi”, *KST XVIII/I*, 1-9.

Yıldırım, R. (2002). *Uygarlık Tarihine Giriş (İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları)*, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

28.08.1989 tarihinde Diyarbakır'da doğdu. İlk Öğrenimini Mehmet Ali Yılmaz İlk Öğretim Okulunda (Adana), Orta Öğrenimini Milli Mensucat İlk Öğretim okulunda (Adana), Lise Öğrenimini Adana Erkek Anadolu Lisesi (Adana)'nde tamamladı.

2010 yılında Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne kayıt yaptırdı. Adı geçen bölümdeki öğrenimini 2014 yılında tamamladı. Lisans öğrenimi sırasında pedagojik formasyon sertifikası da aldı. 2014'te Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başladı. Halen aynı Enstitünün Eski Çağ Tarihi Bilim Dalında tez çalışmalarını sürdürmektedir.

2015-2016 eğitim-öğretim yılı güz yarı yılında Erasmus hareketliliği kapsamında Roma Tre Üniversitesinde aldığı dersleri başarı ile tamamlamıştır. Ayrıca 2017 İlkbahar Yabancı Dil Sınavı'ndan (YDS) 75, 2016 Sonbahar Akademik Lisansüstü Eğitim Sınavı'ndan (ALES) ise 78.2 puan, 2017 yılında yapılan Yökdil Sınavı'ndan 91,25 almıştır.

Ayrıca farklı kurumlardan B1 dereceli İngilizce eğitimi ve zihinsel anlayarak hızlı okuma teknikleri eğitimi almıştır.